

KS. WŁADYSŁAW WŁAŻLAK

ORGANIZACJA OFICJALATU FORALNEGO PIOTRKOWSKIEGO W LATACH 1819-1918

1. Oficjalaty archidiecezji gnieźnieńskiej

Pod względem działalności sądowej diecezje polskie dzieliły się na oficjalaty. Urząd oficjała jako zwyczajnego sędziego pojawił się w Polsce już w XIII w.¹ Ostatecznie oficjalaty na terytorium Polski upowszechniły się w XV i XVI stuleciu. Było regułą, iż w stolicy diecezji istniał urząd oficjała stołecznego, którego zakres władzy sądowniczej był oczywiście szerszy od władzy oficjała okręgowego². W ostatnich latach I Rzeczypospolitej w archidiecezji gnieźnieńskiej funkcjonowało kilka oficjالاتów okręgowych. Część z nich powstała jeszcze przed XV w., kiedy to podzielono terytoria diecezji polskich na oficjalaty okręgowe. Do najstarszych oficjالاتów okręgowych w archidiecezji gnieźnieńskiej oprócz generalnego w Gnieźnie, zaliczyć należy – kaliski, kurzelowski, łęczycki, uniejowski i wieluński. W tym okresie oficjalaty okręgowe swoim zasięgiem terytorialnym przeważnie obejmowały obszar archidiakonatu. Były to jednak zbyt rozległe archidiakonaty, dlatego na ich obszarze tworzone kolejne oficjalaty okręgowe, dla usprawnienia działalności sądowniczej. W ten sposób powstał oficjał łowicki utworzony przed 1440 r. z oficjالاتu łęczyckiego. Przepuszczalną datą erygowania mógł być rok 1433, kiedy to ustanowiono w Łowiczu kolegiatę. Z czasem Łowicz stał się również siedzibą archidiakonatu. Szczególne znaczenie tego miasta w rozlokowaniu dóbr biskupich na Mazowszu zapewne miało wpływ

-
- 1 *Pierwsza wzmianka o oficjale, jako sędziu biskupim w Polsce pojawiła się w związku ze statutami legata papieskiego Jakuba, archidiakona leodyjskiego, wydanymi na synodzie prowincjonalnym Kościoła polskiego we Wrocławiu w 1248 r.* – A. Vetulani, *Początki oficjالاتu biskupiego w Polsce*, *Nova Polonia Sacra*, 3 (1939), s. 7-8; tenże, *Die Einfuehrung der Offiziale in Polen*, *Collectanea Theologica* 15 (1934), s. 277-322; I. Subera, *Powstanie i rozwój właściwości sądów kościelnych w Polsce*, *Prawo Kanoniczne* 11 (1968) nr 3-4, s. 62-63; P. Hemperek, *Oficjalaty okręgowe w Polsce*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 18 (1971) z. 5, s. 52.
 - 2 A. Vetulani, *Prawne stanowisko oficjالاتów biskupich w Polsce w XV stuleciu*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, Kraków 1938, t. 1 s. 471-491; H. E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1959, s. 32.

na to, że w XVII w. został w nim ustanowiony drugi oficjalat i wikariat generalny w archidiecezji gnieźnieńskiej. Obejmował swoim zasięgiem południowo-wschodnią część tejże archidiecezji³.

Inny oficjalat okręgowy utworzony prawdopodobnie z oficjalu łączyckiego powstał prawie w tym samym czasie co łowicki. Miał on swoją siedzibę w Łęgonicach nad Pilicą nieopodal Rawy. Wymieniony został w 1466 r. razem z oficjalem łączyckim i łowickim, ponadto występuje w akcie erekcyjnym kolegiaty łowickiej⁴. Niestety zanikł on już na początku XVI stulecia. Z oficjalu kaliskiego powstał okręgowy oficjalat iwanowicki zapewne jeszcze przed 1468 r., gdyż pod tą datą istnieje kilka zapisów na jego temat. Pomimo wielu wątpliwości co do jego istnienia Adam Vetulani w swojej pracy „Prawne stanowisko oficjalu biskupich w Polsce w XV stuleciu”, wymienia go jako stały⁵. Podobnie jak oficjalat łągonicki nie przetrwał długo, gdyż przyjmuje się, iż zanikł już pod koniec XV w. Na północno-zachodnich terenach rozległej archidiecezji gnieźnieńskiej na początku XV w. powstał okręgowy oficjalat kamieński, wyodrębniony z oficjalu generalnego gnieźnieńskiego⁶.

W następnych wiekach powstały kolejne oficjaly okręgowe na terytorium archidiecezji gnieźnieńskiej. Na temat ich istnienia nie ma zbyt dużo danych. Brak jednoznacznych zapisów odnośnie oficjalu gnieźnieńskich spowodował, iż niektórzy autorzy publikacji z tej dziedziny podają w wątpliwość istnienie niektórych z nich. Taką opinię prezentuje w stosunku do oficjalu okręgowego wolborskiego ks. Stanisław Chodyński w książce pt. „Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej”. Uważa on, iż wszystkie dane co do tego oficjalu należy odnieść do działalności oficjalu piotrkowskiego. Jednak przekazy te wskazują na istnienie konsystorza w Wolborzu. Wśród oficjalu wolborskich wymieniają m.in. – ks. Jana Otta kustosa wolborskiego z 1547 r., ks. Jana Ostrowskiego kanonika wolborskiego z 1555 r., ks. Andrzeja Poddąbskiego kanonika wolborskiego z 1631 r., ks. Józefa Rudnickiego kanonika wrocławskiego z 1649 r., ks. Władysława Rychłowskiego kanonika wrocławskiego i prepozyta wolborskiego z 1726 r., ks. Józefa Strzeleckiego dziekana wolborskiego i proboszcza czarnocińskiego z 1745 r. oraz ks. Franciszka Ksawerego Grochowalskiego z roku 1760 i 1764. Te zapisy ks. Chodyński utożsamia z istnieniem w Wolborzu kolegiaty. Uważa, iż pomieszano w nich urząd konsystorski piotrkowski z prelaturą lub kanonią wolborską⁷. Przeciwną opinię przedstawił ks. Walenty Patykiewicz, który jednoznacznie opowiada się za istnieniem konsystorza w Wolborzu. Uważa, iż erekcja kolegiaty w Wolborzu w dniu 3 III 1544 r.⁸, była zapewne dobrą okazją do utworzenia w tejże miejscowości konsystorza. Przemawiała za tym znaczna odle-

3 B. Kumor, *Archidiecezja gnieźnieńska, II. Organizacja terytorialna, 2. Archidiaconaty i oficjaly*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1989 t. 5 kol. 1181.

4 J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 aż do roku 1821*, Poznań 1888 t. 2 s. 663-666; B. Ulanowski, *Acta capitulorum nec non iudicorum ecclesiasticorum*, Cracoviae 1902 t. 2 nr 614 z. 21, s. 1466.

5 A. Vetulani, dz. cyt., s. 476-477.

6 *Znamiennym był fakt, iż archidiacon miał być równocześnie oficjalem* – J. Korytkowski, dz. cyt., t. 2 s. 612-614.

7 S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 136-137.

8 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislauiensis seu calissiensis pro anno Domini 1878*, Varsaviae 1877, s.134.

głość miejscowości z tego terytorium do Łęczycy, gdzie była siedziba archidiaconatu i oficjalu⁹. Istnienie oficjalu woborskiego potwierdzają księgi oficjalne kurzelowskie z lat 1627-1634. Występuje w nich dokument wystawiony w Łowiczu 7 XI 1629 r., w którym zapisano *ingrosstio superationis ecclesiarum ab officjalu woboriensi eorumoque officjalu curelovensi unionis*¹⁰. Zakończenie działalności oficjalu woborskich datuje się na 1764 r., kiedy Wolbórz wraz z okolicami został włączony do diecezji kujawsko-pomorskiej. O utworzenie takiej enklawy włocławskiej na terytorium archidiecezji gnieźnieńskiej zabiegali biskupi kujawsko-pomorscy, którzy mieli tutaj swoje dobra i wielu z nich w Wolborzu rezydowało¹¹.

Kontynuacją działalności konsystorza w tej części archidiecezji gnieźnieńskiej po przyłączeniu Wolborza do diecezji kujawsko-pomorskiej, było przeniesienie tego urzędu do Piotrkowa. Świadczy o tym nominacja na oficjalu piotrkowskiego ks. Franciszka Grochowalskiego, kanonika łęczyckiego i archidiacona uniejowskiego. Ów dokument, w którym znajdują się także inne nominacje na oficjalu z terytorium archidiecezji gnieźnieńskiej, został wystawiony 19 III 1785 r. przez prymasa Polski arcybiskupa Michała Jerzego Poniatowskiego¹². Zapewne terytorium oficjalu piotrkowskiego było takie samo, jak oficjalu woborskiego, jedynie odłączono od niego Wolbórz z okolicami, które włączono w 1764 r. do diecezji kujawsko-pomorskiej. Działalność konsystorza piotrkowskiego została zahamowana zmianami politycznymi, jakie miały miejsce w tym okresie na terytorium Rzeczypospolitej. Po ostatnim rozbiórce Polski doszło do likwidacji niektórych oficjalu okręgowych w tej części archidiecezji. Zdaniem ks. Bolesława Kumora oficjalu piotrkowski przestał istnieć w latach 1795-1798¹³.

W tych samych okolicznościach zlikwidowano zapewne konsystorz w Radomsku. Na temat organizacji i działalności konsystorza w Radomsku powstała rozprawa doktorska, która podaje wiele danych na jego temat¹⁴. Okoliczności co do ustanowienia oficjalu radomskiego (obecnie używa się formy radomszczański), były podobne jak w przypadku oficjalu woborskiego. Znaczna odległość parafii z dekanatu brzeźnickiego¹⁵ od Uniejowa, gdzie była stolica archidiaconatu i siedziba konsystorza spowodowały, iż wiele spraw z zakresu sądownictwa kościelnego kierow-

9 W. Patykiewicz, *Późniejsze oficjalu gnieźnieńskie*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 5 (1958) z. 4 s. 118-120.

10 Chodziło o przyłączenie parafii – Chełmo, Niedośpielin, Maluszyn, Rzejowice i Wielgomłynny do dekanatu kurzelowskiego – Archiwum Diecezjalne w Kielcach, *Acta officialia curzelovensis*, ks. 2 k. 28.

11 B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne (ABMK) 18 (1869) s. 328-329.

12 Prymas mianował także – oficjalu gnieźnieńskiego, kaliskiego, uniejowskiego, łowickiego, łęczyckiego, radomskiego, kurzelowskiego, skrzyńskiego i kamieńskiego – J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy prymasowie i metropolici polscy od r. 1000 aż do roku 1821*, Poznań 1892 t. 5 s. 173.

13 B. Kumor, *Archidiecezja gnieźnieńska*, t. 5 kol. 1182.

14 Artykuł ten jest streszczeniem rozprawy doktorskiej przedstawionej 28 X 1961 r. na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL – A. Trepka, *Organizacja i działalność konsystorza foralnego w Radomsku w XVIII wieku*, Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne (CzWD) 38 (1964) s. 137-146, 159-167, 215-218.

15 Radomsko w tym okresie należało do dekanatu brzeźnickiego.

no do bliżej położonych konsystorz. Taką sytuację aprobował arcybiskup Zbigniew Oleśnicki, który dekretem z 6 IX 1482 r. wyjął spod władzy oficjała uniejowskiego parafie leżące na wschód i północ od Wielunia, równocześnie nie zmienił ich przynależności archidiaconalnej i zaznaczył, iż sprawy sądownicze mieli załatwiać w konsystorzu wieluńskim¹⁶. Podobne dekryty wydali następcy arcybiskupa Oleśnickiego¹⁷, co mogło świadczyć o tym, iż oficjałowie uniejowscy nie akceptowali takich rozwiązań. Jednak nie tylko konsystorz wieluński rozpatrywał sprawy z terytorium dekanatu brzeźnickiego. Po wschodniej stronie tegoż dekanatu usytuowany był konsystorz w Kurzelowie, w którym także rozpatrywano sprawy sądownicze z parafii usytuowanych na terenie dekanatu brzeźnickiego¹⁸. Wszystko to zapewne wpłynęło na utworzenie konsystorza w Radomsku, gdzie wcześniej ulokowano siedzibę nowego dekanatu¹⁹. Oficjał radomszczański ustanowił prawdopodobnie arcybiskup gnieźnieński Jan Wężyk przed 1630 r. Świadczy o tym zapis z 13 III tr. W dniu tym oficjał radomszczański wydał wyrok w sprawie sporu między proboszczami parafii Osjaków i Siemkowie, co do wsi Radoszewice²⁰. Ważnym przyczynkiem do utworzenia konsystorza w Radomsku, był zapewne synod archidiecezji gnieźnieńskiej odbyty 10 V 1628 r. w Łowiczu. Jedną z jego uchwał podkreślała kompetencje sędziów diecezjalnych. Zachowane akta oficjalu radomszczańskiego wskazują, iż obejmował on terytorium dekanatu brzeźnickiego i radomszczańskiego. Działalność konsystorza w Radomsku kończy się wraz z ostatnim rozbiorem Polski²¹.

W podobnych okolicznościach zaprzestał swojej działalności mało znany oficjał skrzyński. O jego istnieniu świadczy nominacja oficjała skrzyńskiego z 1785 r. wystawiona przez prymasa Poniatowskiego²². Prawdopodobnie swoim zasięgiem obejmował on dekanat skrzyński i przytycki w północnej części archidiaconatu kurzelowskiego. W tymże archidiaconacie istniał od XV w. konsystorz w Kurzelowie, który po ostatnim rozbiore Polski znalazł się po panowaniu Austrii. Arcybiskup gnieźnieński Ignacy Krasicki utworzył 8 V 1798 r. w Kurzelowie oficjał generalny „dla galicyjskiej części archidiecezji”, który obejmował sześć dekanatów (84 parafie). W na-

16 B. Ulanowski, dz. cyt., t. 2 nr 614, s. 409.

17 Oficjałowie wieluńscy rozpatrywali także sprawy sądowe z okolic Częstochowy i Kłobucka, czyli spoza diecezji – W. Patykiewicz, *Archidiaconat wieluński*, CzWD 24-31 (1957), s. 463-464.

18 J. Wiśniewski, *Opis historyczny kościołów we włoszczowskim*, Marjówka Opoczyńska 1932, s. 295.

19 W latach 1583-1589 dokonano rozbudowy sieci dekanalnej w archidiecezji gnieźnieńskiej. Dekanaty brzeźnicki i radomszczańki wchodziły w skład archidiaconatu uniejowskiego.

20 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislawiensis seu calissiensis pro anno Domini 1878*, Varsoviae 1877, s. 94.

21 Świadczy o tym księga oficjała radomszczańskiego z lat 1788-1793 przechowywana w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej(AACz) – Actorum Consistorii Foranei Radomsensis copia ex anno 1788 – Oficialatus Petri Josephi Borkowski ad annum occupationis Majoris Poloniae per Regem Borussiae in anno 1793 in mense aprili subsecuta – AACz brak sygn.

22 Został nim ks. Marcin Porczyński, kanonik łęczycki i proboszcz jedliński – J. Korytkowski, dz. cyt., t. 5 s. 173.

stępnym roku został on podporządkowany konsystorzowi generalnemu w Krakowie. W 1805 r. oficjalat kurzelowski został włączony do diecezji kieleckiej²³.

Do wielu zmian w sieci oficjالاتów na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej doszło po utworzeniu Królestwa Polskiego. Wtedy to kordon graniczny odciął wschodnią część archidiecezji gnieźnieńskiej od jej stolicy biskupiej. Na żądanie cesarza rosyjskiego Aleksandra I arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński 25 XI 1815 r. utworzył „administrację generalną części archidiecezji gnieźnieńskiej objętej granicami Królestwa Polskiego”. Równocześnie powierzył administrację w tej części archidiecezji ks. Andrzejowi Wołowiczowi archidiaconowi warszawskiemu, który rezydował w Łowiczu²⁴. Zaś w dniu 6 XII 1815 r. arcybiskup Raczyński zniósł oficjالاتy okręgowe w Kaliszu, Łęczycy, Uniejowie i Wieluniu²⁵ oraz oficjalat generalny w Łowiczu²⁶.

2. Nowa przynależność diecezjalna południowo-wschodnich obszarów archidiecezji gnieźnieńskiej

Na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. nastąpiło rozgraniczenie państw Europy środkowej. Wprowadzono nowy podział ziem polskich ale tylko tych, które wchodziły w skład Księstwa Warszawskiego. Było jasne, iż niebawem władze państwowe doprowadzą do nowego rozgraniczenia diecezji na tym terytorium. Znaczna część archidiecezji gnieźnieńskiej znajdująca się na obszarze Królestwa Polskiego po 1815 r., nie miała należytej łączności ze stolicą biskupią znajdującą się po stronie pruskiej. Już w listopadzie tr. car Aleksander I zakazał wykonywania jurysdykcji kościelnej arcybiskupowi Ignacemu Raczyńskiemu w tej części archidiecezji. Ta postawa władz carskich spowodowała, iż 75-letni arcybiskup Raczyński w dniu 23 I 1816 r. wniósł kolejną prośbę do Stolicy Apostolskiej o zaaprobowanie jego rezygnacji oraz zlecił administrację części archidiecezji gnieźnieńskiej znajdującej się w Królestwie Polskim ks. Andrzejowi Wołowiczowi, archidiaconowi warszawskiemu²⁷. O wszystkich zmianach w zarządzie archidiecezją arcybiskup Raczyński powiadomił Ojca Świętego w liście z dnia 23 I 1816 r. Stolica Apostolska pragnęła utrzymać jurysdykcję arcybiskupa gnieźnieńskiego na terytorium archidiecezji w Królestwie Polskim, dlatego nie przyjęła jego rezygnacji. W ten sposób osoba

23 B. Kumor, dz. cyt., t. 5 kol. 1181; Tenże, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, Nasza Przeszość 17 (1963) s. 191-192.

24 Tenże, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980 s. 185.

25 Księgi oficjالاتkie wieluńskie kończą się na 24 VII 1815 r. – W. Patykiewicz, dz. cyt., s. 465

26 B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, ABMK 20 (1970) s. 354-355 – W specjalnym okólniku w dniu 8 XII 1815 r. arcybiskup Raczyński powiadomił duchowieństwo o zmianach jurysdykcji kościelnej. Jednak w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej znajdują się pisma wysyłane przez Konsystorz Generalny Łowicki do dziekana brzeźnickiego ks. Mikołaja Lefranca. Datowane były od 26 III 1816 r. do 12 X 1816 r. oraz od 26 I 1817 r. do 3 II 1819 r. Podpisane były przez oficjالاتa łowickiego ks. Teodora Wiesiołowskiego – Processus decanatus brzeznicensis 1811-1816, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (AACz) sygn. II 221; Processus decanatus brzeznicensis 1817-1819, AACz sygn. II 222.

27 B. Hofman, *Wykonanie bulli "De salutae animarum" w Wielkim Księstwie Poznańskim*, Poznań 1932 s. 29; J. Nowacki, *De archiepiscopi gnesnensis dignitate ac raerogativa primatiali*, Lwów 1937 s. 62; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, t. 20 s. 354.

arcybiskupa Raczyńskiego oddanego Kościołowi gwarantowała jego niezależność w Królestwie Polskim. Spowodowało to reakcję rządu pruskiego, który wydał podobny zakaz wykonywania władzy biskupiej poza terytorium pruskim archidiecezji. Jeszcze w 1817 r. sekretarz stanu kardynał Ercole Cosolavi podtrzymywał plan jurysdykcji arcybiskupa gnieźnieńskiego w Królestwie Polskim, sugerując równocześnie połączenie Gniezna i Warszawy²⁸.

Niebawem jednak doszło do innych rozwiązań. Po wyrażeniu zgody przez arcybiskupa Raczyńskiego na podział archidiecezji gnieźnieńskiej pap. Pius VII przyjął 22 VIII 1818 r. jego rezygnację. Jednocześnie mianował administratorem archidiecezji gnieźnieńskiej dotychczasowego jej biskupa pomocniczego Marcina Siemieńskiego. Na mocy bulli „Ex imposita nobis” z 30 VI 1818 r. dokonano podziału zakordonowanej części archidiecezji. Do nowo utworzonej archidiecezji warszawskiej włączono 114 parafii. Zaś do diecezji wrocławskiej czyli kujawsko-kaliskiej włączono 272 parafie. Trzeba zaznaczyć, iż diecezja kujawsko-kaliska, wcześniej kujawsko-pomorska otrzymała nowe terytorium. Z dawnego jej obszaru pozostało tylko 45 parafii usytuowanych w pobliżu Włocławka. Utracona została zaś cała część pomorska z Gdańskiem, która znalazła się w granicach państwa pruskiego oraz kilka parafii na rzecz biskupstwa płockiego i arcybiskupstwa warszawskiego. Ponadto w skład diecezji kujawsko-kaliskiej weszły jeszcze 3 parafie z diecezji poznańskiej oraz 11 parafii z diecezji wrocławskiej, a także dawniej diecezji krakowskiej i archidiecezji gnieźnieńskiej w okolicach Częstochowy²⁹.

Stało się oczywistym, iż połączenie różnych obszarów należących dotychczas do innych jednostek kościelnych w jeden organizm diecezjalny będzie wymagało zreorganizowania administracyjno-terytorialnego. Dodatkowo wyszło zarządzenie znoszące dotychczasową jednostkę terytorialną podziału diecezji na archidiaconaty w Królestwie Polskim. Wykonawcą bulli „Ex imposita nobis” był ostatni biskup diecezji kujawsko-pomorskiej Franciszek Skarbek Malczewski, który niebawem otrzymał pro wizję papieską na arcybiskupstwo warszawskie³⁰. Jego następcą został ks. Andrzej Wołłowicz, który jako pierwszy biskup zreorganizowanej diecezji rezydował w Kaliszu. Dopiero w II połowie XIX w. biskupi kujawsko-kaliscy zamieszkali we Włocławku. Działalność ordynariuszy wrocławskich wymagała naprzód umiejętnego rozlokowania konsystorza, które wykonywały władzę sądowniczą. W diecezji kujawsko-kaliskiej funkcjonowały dwa konsystorze generalne w Kaliszu i Włocławku, które dekretem z dnia 31 XII 1818 r. ustanowił ks. Wołłowicz. Terytorium oficjalu kaliskiego obejmowało następujące dekanaty: kaliski, kolski, koniński, lutomiński, sieradzki, sompoleński, stawiszynski, słupecki, szadkowski i uniejowski. Oficjalat wrocławski był znacznie mniejszy i składał się z czterech dekanatów – brzeskiego, kowalskiego, nieszawskiego i radziejowskiego. Oprócz konsystorza generalnych w diecezji kujawsko-kaliskiej, działały także konsystorze foralne. Należał do nich konsystorz wieluński, któremu podlegały dekanaty – krzepicki, wieluński i wieruszowski. Po likwidacji w 1823 r. oficjalu wieluńskiego, dekanat wieruszowski został włączony do oficjala-

28 L. Grochowski, *Kryzys i reorganizacja archidiecezji gnieźnieńskiej w latach 1793-1833*, Nasza Przeszłość 24 (1966), s. 213.

29 B. Kumor, dz. cyt., s. 343-344.

30 P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 135.

tu kaliskiego, zaś dekanaty: krzepicki i wieluński włączono do oficjalu foralnego piotrkowskiego, którego struktura terytorialna została szczegółowo omówiona w dalszej części tegoż artykułu. Przemiany administracyjno-terytorialne jakie zaszły w 1868 r. na obszarze diecezji kujawsko-kaliskiej po ustanowieniu dużych dekanatów tzw. powiatowych spowodowały, iż w oficjalu włocławskim były tylko dwa dekanaty: nieszawski i włocławski. W oficjalu kaliskim funkcjonowało natomiast siedem dekanatów – kaliski, kolski, koniński, sieradzki, słupecki, turecki i wieluński³¹. Do zmiany w statusie jednego z oficjalu doszło za biskupa Aleksandra Kazimierza Beresiewiczza, który w 1885 r. cofnął uprawnienia generalne konsystorzowi kaliskiemu, a przyznał mu jedynie jurysdykcję oficjalu okręgowego, czyli foralnego³². Nowe granice oficjalu zostały wytyczone po reorganizacji dekanalnej diecezji, do której doszło w czasie I wojny światowej. Jednak były to już ostatnie miesiące działalności konsystorzów biskupich, które na mocy Prawa Kanonicznego w końcu 1918 r. zostały zlikwidowane.

Innym ważnym czynnikiem obrazującym stan diecezji kujawsko-kaliskiej w latach 1818-1918 oprócz oficjalu, było funkcjonowanie sieci dekanalnej. W rozwoju administracji dekanalnej dominują dwa okresy. Pierwszy liczy się do 1868 r., kiedy diecezja była podzielona na 24 dekanaty. Zaś w wyniku represji po powstaniu styczniowym władza diecezjalna musiała dostosować administracyjnie okręgi dekanalne do terytorium powiatów. Powstało wtedy na terenie diecezji 13 dekanatów tzw. powiatowych, które dopiero w ostatnim roku I wojny światowej biskup Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki podzielił na mniejsze dekanaty w celu usprawnienia działalności duszpasterskiej. Istotnym czynnikiem określającym życie religijne w diecezji był rozwój sieci parafialnej i zakonnej. W 1826 r. diecezja podzielona była 358 parafii, a także na jej terytorium było 30 klasztorów męskich i 3 żeńskie. W roku 1856 diecezja liczyła 342 parafie, 44 filie, 81 kaplic publicznych oraz 38 klasztorów męskich i żeńskich. Zaś na początku I wojny światowej na terenie diecezji było 353 parafie i 176 kaplic publicznych³³.

3. Terytorium oficjalu piotrkowskiego

Podjmując problematykę oficjalu foralnego piotrkowskiego funkcjonującego w diecezji kujawsko-kaliskiej, naprzód należy określić datę jego ustanowienia. Zagadnienie to nie posiada szczegółowych opracowań, jedynie niektórzy badacze działalności oficjalu w okresie Królestwa Polskiego wspominają o konsystorzu w Piotrkowie. Wyrażają oni jednak opinię, iż rozpoczął on swoją działalność dopiero w kilka lat po zreorganizowaniu diecezji włocławskiej. Ks. Stanisław Chodyński przyjmuje, iż oficjalat ten został ustanowiony przez biskupa Józefa Szczepana Koźmiana w 1823 r., kiedy zreorganizował on sieć oficjalu w diecezji kujawsko-kaliskiej. Oprócz dwóch dotychczas istniejących oficjalu generalnych – w Kaliszu i we Włocławku, miał on

31 Zmiany w strukturze administracyjno-terytorialnej oficjalu zostały określone na podstawie schematyzmów diecezji kujawsko-kaliskiej z lat 1820-1870.

32 B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego*, s. 517-518; S. Chodyński, dz. cyt., s. 34 n.

33 B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, t. 20, s. 344-345.

ustanowić jeszcze w 1823 r. oficjalat okręgowy w Piotrkowie³⁴. Taką samą datę ustanowienia oficjalu piotrkowskiego podaje ks. Bolesław Kumor³⁵. Wydaje się jednak, iż mógł być ustanowiony nieco wcześniej. Wskazują na to schematyzmy diecezji kujawsko-kaliskiej. Pierwszy z nich, który został opublikowany po zreorganizowaniu diecezji w 1820 r., nie wspomina nic o oficjalu piotrkowskim. Jednak następny z roku 1821 na s. 20-24 podaje, iż istnieje *Territorium Officialatus For. Petricoviensis*, w skład którego wchodziło pięć dekanatów³⁶. Zapewne istniał on już w 1820 r., gdyż wtedy zbierano, a następnie podano dane do wydrukowania katalogu. Ten właśnie rok ustanowienia oficjalu piotrkowskiego podaje także Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego³⁷. Jeszcze wcześniejszą datę ustanowienia oficjalu piotrkowskiego sugerują akta Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego przechowywane w Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej. W jednej z ksiąg noszących tytuł „Processus decanatus brzeźnicensis” znajdują się pisma Konsystorza Generalnego Łowickiego³⁸. Występują w nich m.in. zarządzenia podpisane przez oficjale generalnego łowickiego ks. Teodora Wiesiołowskiego, które były skierowane do dziekana brzeźnickiego ks. Mikołaja Lefranca, proboszcza parafii Kamieńsk. Jedno z ostatnich pism wysłanych przez konsystorz łowicki z lutego 1819 r., było już skierowane do ks. Lefranca, jako oficjale piotrkowskiego i dziekana brzeźnickiego³⁹. Ostatnie zarządzenie z konsystorza łowickiego skierowane do dziekana brzeźnickiego zostało wysłane w dniu 27 III tr. Następny akt prawny nadszedł w maju tr. z konsystorza generalnego, ale nie z Łowicza, lecz już z Kalisza. Pismo było skierowane do oficjale piotrkowskiego ks. Lefranca, kanonika katedry plockiej⁴⁰. Zapewne wynikało to z tego, iż ks. Andrzej Wołowicz w dniu 29 III tr. został prekanonizowany na biskupstwo kujawsko-

34 S. Chodyński, dz. cyt., s. 34-35.

35 B. Kumor, *Ustrój i organizacja*, s. 517-518.

36 Pomimo tego ks. Stanisław Librowski zapisał, iż oficjalat piotrkowski został powołany za biskupa Koźmiana – S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiórce podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, ABMK 26 (1973) s. 319-320.

37 S. Chodyński, *Włocławska diecezja*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, Płock 1913 t. 32 s. 59.

38 Początkowo ta część archidiecezji stanowiła archidiaconat uniejowski. W dniu 5 X 1796 r. arcybiskup Ignacy Krasicki przyłączył do dekanatu radomszczańskiego w tymże archidiaconacie parafie – Chełm, Koniecpol, Maluszyn, Niedospielin, Rzejowice i Wielgomłynny wyłączając je z archidiaconatu kurzelowskiego. W latach 1807-1810 wyłączono z archidiaconatu uniejowskiego następujące dekanaty – brzeźnicki, lutomierski i radomszczański (53 parafie) i przyłączono je do archidiaconatu łowickiego, który powiększono jeszcze o dekanat zgierski i tuszyński (37 parafii) z archidiaconatu łęczyckiego. W ten sposób ukonstytuował się późniejszy obszar oficjalu łowickiego – B. Kumor, dz. cyt., s. 487-488.

39 Pismo datowane było w Łowiczu 3 II 1819 r. i było skierowane do dziekana brzeźnickiego, zaś na zewnątrz znajduje się data 17 II tr. i napis Łowicz, a adresatem był Lefranc oficjal piotrkowski – Processus decanatus brzeznicensis 1817-1819, AACz sygn. II 222 k. 9-10 – Konsystorz Generalny Łowicki do dziekana brzeźnickiego.

40 Processus decanatus brzeznicensis 1817-1819, AACz sygn. II 222 k. 62-65 – Pismo z 27 V 1819 r. z Konsystorza Generalnego Kaliskiego do dziekana brzeźnickiego wraz z częstochowskim (na zewnątrz zaadresowane do oficjale piotrkowskiego).

kaliskie⁴¹. Wiemy, że już wcześniej, jako administrator diecezji podjął pewne starania w celu zapewnienia warunków materialnych mających umożliwić działalność Konsystorza Generalnego Kaliskiego. Niestety nie wszystko udało się zrealizować. W styczniu 1819 r. ks. Wołłowicz pisał w liście do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie o pewnych trudnościach w jego funkcjonowaniu. Zapewne konsystorz kaliski, jako generalny rozpoczął działalność po koniec maja tr., gdyż od tego momentu systematycznie była prowadzona korespondencja pomiędzy nim, a Konsystorzem Foralnym Piotrkowskim. Niebawem pozycja Konsystorza Generalnego Kaliskiego znacznie wzrosła, gdy po odbytej konsekracji biskupiej w dniu 4 VII 1819 r. ks. Andrzej Wołłowicz, jako biskup diecezji zamieszkał na stałe w Kaliszu⁴². Rozpoczęło się porządkowanie spraw administracyjno-terytorialnych diecezji. Było to po myśli władz państwowych, które pragnęły ustabilizowania sieci dekanalnej w diecezjach ukształtowanych w nowych warunkach politycznych. Biskup Wołłowicz w 1819 r. ustanowił na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej cztery nowe dekanaty – w Kole, Piotrkowie, Sieradzu i Wieluniu. Zniósł zaś dekanaty w Rudzie, Warcie i Wolborzu. Prawie wszystkie dawne dekanaty otrzymały nowe granice i nową przynależność parafialną. Diecezja po tych zmianach liczyła 24 dekanaty⁴³.

Kilka miesięcy przed tymi zmianami administracyjno-terytorialnymi w diecezji kujawsko-kaliskiej istniał już oficjał foralny piotrkowski, który obejmował swoim zasięgiem strukturę dekanalną jeszcze z czasów archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji krakowskiej. Konsystorz Foralny Piotrkowski został ustanowiony przez administratora diecezji kujawsko-kaliskiej ks. Andrzeja Wołłowicza. O fakcie tym został powiadomiony nowo mianowany oficjał ks. Mikołaj Lefranc przez ks. Wołłowicza w piśmie wystawionym w Warszawie w dniu 10 II 1819 r. Zawierało ono opis terytorium oficjalu piotrkowskiego. W jego skład wchodziły następujące dekanaty: tuszyński, radomszczkański, brzeźnicki oraz parafie z dawnej diecezji krakowskiej – Częstochowa, Kłobuck, Truskolasy, Krzepice, Miedźno, Poczesna, Przyrów, Przystajń, Wilkowiecko i Żuraw, a także dwie parafie z części dekanatu wolborskiego – Czarnocin i Wolbórz⁴⁴. O tych zarządzeniach władzy diecezjalnej powiadomił ks. Lefranc dziekanów:

41 W dniu 26 XII 1818 r. wybrany przez kapitułę katedralną we Włocławku administratorem diecezji. W cztery dni później powiadomił Komisję Województwa Kaliskiego, iż powołuje dwa konsystorze generalne w diecezji – w Kaliszu i we Włocławku – S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 34.

42 Już od początku czerwca 1819 r., jako biskup nominat i administrator wysyłał różne pisma datowane w Kaliszu – P. Nitecki, dz. cyt., s. 228.

43 B. Kumor, dz. cyt., s. 560-561.

44 *Processus decanatus brzeznicensis 1817-1819*, AACz sygn. II 222 k. 24-27 – Pismo Mikołaja Lefrancia z 26 III 1819 r. wystosowane do podległego mu duchowieństwa zawierało list administratora diecezji z 10 II 1819 r., w którym była nominacja na oficjalu piotrkowskiego, zakres jego władzy, terytorium oficjalu, a także odezwa oficjalu do proboszczów, mansjonariuszy, altarzystów i wikariuszów powiadamiająca o instalacji władzy oficjalu foralnego konsystorza piotrkowskiego.

tuszyńskiego⁴⁵, radomszczańskiego⁴⁶ i częstochowskiego⁴⁷ zalecając im, by rozesłali tę wiadomość do podległego sobie duchowieństwa. Kapłanom dekanatu brzeźnickiego przesłał oficjał piotrkowski osobiście wiadomość na ten temat, gdyż równocześnie był dziekanem tegoż dekanatu⁴⁸. Po powiadomieniu księży o ustanowieniu oficjalu piotrkowskiego przez administratora diecezji, niebawem nastąpiła instalacja składu osobowego konsystorza. Stanowił go oficjał, surogat i notariusz.

W akcie ustanowienia konsystorza i oficjalu było podane jego terytorium. Oprócz kilku dekanatów wchodzących w jego skład, należały jeszcze do niego parafie bez przynależności dekanalnej. Spowodowało to, iż istotnym było ustanowienie nowej sieci dekanalnej w granicach oficjalu piotrkowskiego. W tym celu biskup Wołłowicz wystosował pismo do ks. Mikołaja Lefranca oficjalu piotrkowskiego powiadamiające go o decyzjach podjętych w tej sprawie. Dokument został wystawiony w dniu 7 VIII 1819 r. przez biskupa Wołłowicza, w którym podano nową przynależność parafialną w dekanatach oficjalu piotrkowskiego. Powołany został wtedy nowy dekanat piotrkowski, utworzony w większości z dekanatu tuszyńskiego, ten ostatni został powiększony o pięć parafii z dekanatu szadkowskiego i dwie parafie z byłego dekanatu woborskiego. Największy dotychczas na terenie oficjalu dekanat radomszczański, utracił północną część swojego terytorium z pięcioma parafiami na rzecz dekanatu brzeźnickiego oraz jedną parafię, która została przyłączona do dekanatu częstochowskiego. Obszar dekanatu brzeźnickiego został przesunięty ku wschodowi. Spowodowało to, iż parafia Kamieńsk należąca dotychczas do dekanatu radomszczańskiego, której proboszczem był ks. Lefranc, została przyłączona do dekanatu brzeźnickiego. To rozwiązanie spowodowało, iż dekanat ten utracił dwie parafie na korzyść dekanatu krzepickiego i całe południowe terytorium, które przyłączono do dekanatu częstochowskiego. Ten ostatni zyskał najwięcej, a najmniej utracił, bo tylko jedną parafię na rzecz dekanatu krzepickiego⁴⁹. Tak uformowane terytorium oficjalu-

45 *Processus decanatus tuszynensis ex anno 1819 a die 1 ianuarii ad diem 14 augusti a qua nova ordinatio decanatum subsecta fuit*, AACz sygn. II 304 k. 49-51 – Pismo Mikołaja Lefranca oficjalu foralnego piotrkowskiego, dziekana brzeźnickiego, prepozyta kamieńskiego z dnia 26 III 1819 r. do dziekana tuszyńskiego.

46 *Liber ordinationum supremi regiminis 1793-1827*, AACz brak sygn. k. 108 – Pismo oficjalu foralnego konsystorza piotrkowskiego do dziekana radomskiego z 3 IV 1819 r.

47 *Akta dziekana częstochowskiego 1817-1825 i 1838-1845*, AACz brak sygn. – Pismo oficjalu foralnego konsystorza piotrkowskiego z 26 III 1819 r. do dziekana częstochowskiego s. 120-129; Wcześniej dekanat częstochowski podlegał konsystorzowi generalnemu krakowskiemu, z którego nadeszło ostatnie pismo w dniu 12 III 1819 r. Zawierało ono podziękowanie za dotychczasową współpracę dla dziekana częstochowskiego ks. kanonika Michała Zagalskiego, proboszcza parafii Biała. Pod dokumentem widniał podpis ks. Zglenickiego, oficjalu krakowskiego i archidiacona – *Akta dziekana częstochowskiego z okresu diecezji krakowskiej i kujawsko-kaliskiej 1816-1819* (k. 115+74), AACz sygn. II 260 – Pismo konsystorza generalnego krakowskiego z dnia 12 III 1819 r. k. 46.

48 Był proboszczem parafii Kamieńsk, która leżała na terytorium sąsiedniego dekanatu radomszczańskiego. W tamtym okresie była to częsta praktyka, gdy dziekan był proboszczem parafii nie wchodzącej w skład danego dekanatu.

49 *Processus decanatus brzeznicensis 1817-1819*, AACz sygn. II 222 k. 94-95 – Pismo z 23 VIII 1819 r., Andreas Bogoria Wołłowicz Apostolica Sedis Gratia Episcopus Vladislaviensis seu Calissiensis Senator Regni Poloniae Ordinum Aquila Alba s. Alecsandri Nevensis et s. Stanislai Epues.

tu piotrkowskiego miało bardziej zaokrąglony kształt w porównaniu z poprzednim obszarem. Należy również podkreślić, iż rozlokowanie składu osobowego konsystorza było bardzo dogodnie, gdyż jednostki duszpasterskie, na których pracowali oficjał, surogat i notariusz znajdowały się w centrum oficjalatu⁵⁰. Po tych zmianach przynależność parafii do dekanatów w oficjalacie piotrkowskim była następująca:

1. Dekanat brzeźnicki obejmował następujące parafie – Brzeźnica, Chabelice, Dobryszce, Dworszowice, Kamieńsk, Krępa, Jedlno, Lgota, Makowiska, Pajęczno, Rzaśnia, Siemkowice, Stróża, Sulmierzyce, Wiewiec i Wola Grzymalina.
2. Dekanat częstochowski obejmował następujące parafie – Biała, Borowno, Częstochowa, Kłobuck, Kłomnice, Kruszyna, Miedźno, Mstów, Mykanów, Poczesna, Przyrów, Rzędziny, Truskolasy, Wilkowiecko i Żuraw.
3. Dekanat piotrkowski obejmował następujące parafie – Bąkowa Góra, Belchatów, Bęczkowice, Bogdanów, Gomulin, Gorzkowice, Grocholice, Krzepczów, Mierzyn, Milejów, Piotrków, Ręczno, Rozprza, Suchcice, Sulejów i Witów.
4. Dekanat radomszczański obejmował następujące parafie – Borzykowa, Chełmo, Cielętniki, Dąbrowa, Dmenin, Gidle, Kobiele, Kodrąb, Koniecpol, Maluszyn, Niedośpielin, Pławno, Radomsko, Rzejowice, Soborzyce, Strzałków, Wielgomłynny i Żytno.
5. Dekanat tuszyński obejmował następujące parafie – Czarnocin, Dłutów, Drużbice, Kurowice, Kociszew, Łobodzice, Moszczenica, Parzno, Rzgów, Srock, Tuszyn i Wolbórz.

W dokumencie biskupa Wołłowicza reorganizującym sieć dekanalną w tej części diecezji z 7 VIII 1819 r. skierowanym do ks. Lefranca występują jednak pewne nieścisłości. Przy parafiach występujących w dekanacie radomszczańskim wymieniona została parafia Krzepice, która w żaden sposób nie mogła należeć do tegoż dekanatu, gdyż była stolicą innego dekanatu wchodzącego w skład oficjalatu wieluńskiego. W miejsce Krzepic powinna być wpisana parafia Rzejowice, której niestety nie ujęto w ogóle w tymże dokumencie⁵¹. Natomiast poprawnie została ona umieszczona w dokumencie, który przesłał oficjał piotrkowski dziekanowi częstochowskiemu ks. Michałowi Zagalskiemu powiadamiając go o zaszytych zmianach administracyjno-terytorialnych⁵². Natomiast w obydwu pismach nie wymieniono parafii dekanatu tuszyńskiego, który został również zreorganizowany i dopiero w katalogu z 1821 r. został umieszczony w składzie oficjalatu piotrkowskiego. Powyższy dekanat natomiast umieszczony był w katalogu z 1820 r., lecz nie był przypisany do żadnego z oficjalatów, jak to miało miejsce w przypadku 15 innych dekanatów przejętych z archidiecezji gnieźnieńskiej⁵³. Fakt ten może sugerować, iż przez kilka, ewentualnie kilkanaście miesięcy dekanat tuszyński był poza oficjalatem piotrkowskim i został dopiero w 1820 r. do niego przyłączony. Może świadczyć o tym brak jakichkolwiek

50 Były to parafie: Kamieńsk, Borowno i Kobiele.

51 *Elenchus universi cleri dioecesis vladislaviensis seu calissiensis (1821)*, Varsoviae 1820 – brak paginacji, świeża numeracja, s. 20-25.

52 Akta dziekana częstochowskiego 1817-1825 i 1838-1845, AACz brak sygn. – Pismo z urzędu dziekana częstochowskiego dnia 25 IX 1819 r. Przesłany jest następujący edykt konsystorza kaliskiego, dalej pismo ma nadruk biskupa Wołłowicza, s. 134-135.

53 *Elenchus universi cleri dioecesis vladislaviensis seu calissiensis (1820)*, Varsoviae 1819 – brak paginacji, świeża numeracja, s. 10-22.

zapisów w księdze dziekana tuszyńskiego po 15 VIII 1819 r. z konsystorza piotrkowskiego. Mógł on przez ten czas funkcjonować w ramach oficjalu generalnego kaliskiego. Ewentualnie jak niektórzy podają, co jest jednak mało prawdopodobne, iż istniał przez krótki czas oficjalat foralny uniejowski⁵⁴, do którego mógł przynależeć i dopiero po jego likwidacji dekanat tuszyński został włączony ponownie do oficjalu piotrkowskiego. Należy jednak przyjąć, iż od 1820 r. dekanat tuszyński podlegał konsystorzowi piotrkowskiemu.

W następnych latach zaszły tylko drobne zmiany graniczne pomiędzy dekanatami. W 1826 r. parafie Krzepczów i Suchcice zostały wyłączone z dekanatu piotrkowskiego i przyłączone do dekanatu tuszyńskiego, co spowodowało, że linia graniczna między tymi dekanatami stała się krótsza, a kształt dekanatów stał się bardziej owalny⁵⁵. Istotną zmianą w strukturze terytorialnej oficjalu piotrkowskiego było przyłączenie do jego obszaru w 1823 r. dekanatu krzepickiego i wieluńskiego. Biskup Koźmian zlikwidował konsystorz wieluński, który obejmował zaledwie trzy dekanaty. Dekanat wieruszowski został włączony do oficjalu kaliskiego, zaś parafie z dwóch pozostałych dekanatów od tego czasu kierowały sprawy sądowe do konsystorza piotrkowskiego. W składzie tych dekanatów były następujące parafie:⁵⁶

1. Dekanat krzepicki obejmował następujące parafie – Danków, Działoszyn, Dzierżyniki, Krzepice, Mierzyce, Parzymiechy, Państwów, Praszka, Przystajń, Rudniki, Starokrzepice, Wąsosz i Żytniów.
2. Dekanat wieluński obejmował następujące parafie – Chotów, Czarnożyły, Dąbrowa, Kadłub, Komorniki, Konopnica, Krzyworzeka, Łagiewniki, Osjaków, Ożarów, Raczyn, Ruda, Rudlice, Rychłocice, Skomlin, Wieluń i Wierzchlas.

Od tego momentu oficjalat piotrkowski składał się z siedmiu dekanatów – brzeżnickiego, częstochowskiego, krzepickiego, piotrkowskiego, radomszczańskiego, tuszyńskiego i wieluńskiego. Stan ten przetrwał ponad czterdzieści lat i dopiero w wyniku represji po powstaniu styczniowym doszło do istotnych zmian w strukturze administracyjno-terytorialnej oficjalu piotrkowskiego. Na mocy ukazu carskiego z dnia 31 XII 1866 r. przeprowadzona została reforma administracyjna Królestwa Polskiego⁵⁷. Utworzona została wtedy gubernia piotrkowska, na terytorium której ukształtował się w nowych granicach oficjalat piotrkowski. Naprzód zostały utworzone duże dekanaty tzw. powiatowe. Było to po myśli władz carskich, które pragnęły mieć na terytorium powiatu jeden urząd dziekański. Od tego momentu terytorium oficjalu piotrkowskiego obejmowało następujące powiaty – częstochowski, łaski, noworadomski i piotrkowski⁵⁸. Doszła do tego jeszcze część powiatu łódzkiego, która należała do diecezji kujawsko-kaliskiej. Pod ogromną presją władz carskich

54 O oficjalu uniejowskim wspomina – *Rocznik diecezji włocławskiej rok 1983*, s. 26, brak danych na ten temat w *Roczniku diecezji włocławskiej rok 1972*.

55 *Catalogus cleri saeculari et regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis (1826)*, Varsoviae 1825, s. 116, 120.

56 *Elenchus universi cleri dioecesis vladislaviensis seu calissiensis (1824)*, Varsoviae 1823, s. 95-97.

57 A. Stabelski, *Przeszłość ziem województwa łódzkiego*, w: *Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego 1928*, Łódź 1929, s. 34.

58 W. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974, s. 46, 53.

w 1868 r. zreorganizowano sieć dekanalną. Zlikwidowano na terytorium oficjalu piotrkowskiego dekanat brzeźnicki, krzepicki i tuszyński. Erygowany został wtedy dekanat łaski, zaś w nowych granicach funkcjonował dekanat częstochowski, noworadomski i piotrkowski. Dekanaty te liczyły po kilkadziesiąt parafii i ich struktura administracyjna wyglądała następująco.⁵⁹

1. Dekanat częstochowski obejmował następujące parafie – Biała, Częstochowa, Danków, Konopiska, Kamienica Polska, Kłobuck, Krzepice, Miedźno, Mstów, Mykanów, Parzymiechy, Poczesna, Przyrów, Przystajń, Rędziny, Starokrzepice, Truskolasy, Wąsosz, Wilkowiecko i Żuraw.
2. Dekanat łaski obejmował następujące parafie – Borszewice, Brzyków, Buczek, Dłutów, Dobroń, Górka Pabianicka, Grabno, Lutomiersk, Łask, Kwiatkowie, Marzenin, Mikołajewice, Pabianice, Restarzew, Rusiec, Sędziejowice, Strońsko, Szczerców, Widawa, Wola Wiązowa i Wygiełzów.
3. Dekanat noworadomski obejmował następujące parafie – Bąkowa Góra, Borowno, Borzykowa, Brzeźnica, Chełmo, Cielętniki, Dąbrowa, Dmenin, Dobryszce, Dworszowice, Gidle, Jedlino, Kłomnice, Kobile, Kodrąb, Koniecpol, Kruszyna, Lgota, Makowiska, Maluszyn, Niedośpielin, Pajęczno, Pławno, Radomsko, Rząśnia, Rzejowice, Sulmierzyce, Wielgomłyny, Wiewiec i Żytno.
4. Dekanat piotrkowski obejmował następujące parafie – Bęczkowice, Bogdanów, Chabielice, Drużbice, Gomolin, Gorzkowice, Grocholice, Grzymalina Wola, Kamieński, Kaszewice, Kociszew, Krzepczów, Łobudzice, Mierzyn, Milejów, Moszczenica, Parzno, Piotrków, Ręczno, Rozprza, Srocko, Suchcice, Sulejów, Witów i Wolbórz oraz parafie z powiatu łódzkiego – Czarnocin, Kurowice, Rzgów i Tuszyn.

Te zmiany administracyjne spowodowały, iż oficjalat foralny piotrkowski został terytorialnie przesunięty na północ, zaś utracił zachodnie obszary⁶⁰. Odłączony został dekanat wieluński, połowa dekanatu krzepickiego i jedna parafia z dekanatu brzeźnickiego. W miejsce tego w skład oficjalu weszło kilkanaście parafii przyłączonych do nowo utworzonego dekanatu łaskiego. Wcześniej należały one do dekanatu lutomierskiego i szadkowskiego, które podlegały Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu. Ten stan sieci parafialnej i dekanalnej przetrwał do I wojny światowej, kiedy to biskup kujawsko-kaliski Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki zreorganizował sieć dekanalną w diecezji⁶¹.

Bezpośrednim powodem reorganizacji dekanalnej przeprowadzonej przez biskupa Zdzitowieckiego, było usprawnienie działalności duszpasterskiej. W dekanatach, w których było kilkadziesiąt parafii nie można było dobrze organizować życia religijnego wiernych. Władze zaborcze nie godziły się jednak na żadne nowe rozwiązania w sieci parafialnej i dekanalnej. Sytuacja uległa zmianie, gdy wybuchła I wojna światowa. Terytorium diecezji kujawsko-kaliskiej zostało zajęte przez wojska austriackie

59 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno 1869, Varsoviae 1868*, s. 24-31.

60 Na mapie wykreślone są granice dekanatów wchodzących w skład oficjalu piotrkowskiego – Mapa diecezji kujawsko-kaliskiej ułożona przez x. Bernarda Grałowskiego kapucyna w Zakroczymiu 1887 r., Warszawa br. (skala podana w wiorstach).

61 W. Właźlak, *Z dziejów przynależności państwowej i kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 2000, s. 18 (mps u Autora).

i niemieckie. Nowi okupanci pragnęli pozyskać sobie ludność polską i nie stosowali już tak ostrej polityki administracyjnej na zajętych ziemiach⁶². Równocześnie państwa centralne 1916 r. utworzyły nowe Królestwo Polskie. Wtedy to biskup kujawsko-kaliski zdecydował się na zmiany w sieci dekanalnej na terenie diecezji. W dniu 1 I 1917 r. biskup Zdzitowiecki ustanowił na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej w obszarze powiatów w guberni piotrkowskiej nowe dekanaty oraz dawne dekanaty zreorganizował włączając do nich następujące parafie:⁶³

Powiat częstochowski

1. Dekanat częstochowski obejmował następujące parafie – w Częstochowie: św. Barbary, św. Rodziny, św. Zygmunta, oraz Biała, Blachownia, Kamienica Polska, Konopiska, Poczesna, Raków i Starcza.
2. Dekanat kłobucki obejmował następujące parafie – Danków, Krzepice, Kłobuck, Miedźno, Parzymiechy, Przystajń, Starokrzepice, Truskolasy, Wąsosz, Wilkowiecko i Zajączki.
3. Dekanat mstowski obejmował następujące parafie – Cykarzew, Mstów, Mykanów, Przyrów, Rędziny i Żuraw.

Powiat łaski

1. Dekanat łaski obejmował następujące parafie – Borszewice, Buczek, Dobroń, Kwiatkowice, Lutomiersk, Łask, Marzenin i Mikołajewice.
2. Dekanat pabianicki obejmował następujące parafie – w Pabianicach św. Wawrzyńca i Mateusza oraz MB Różańcowej, Dłutów, Górka Pabianicka, Retkinia i Ruda Pabianicka.
3. Dekanat widawski obejmował następujące parafie – Brzyków, Grabno, Restarzew, Rusiec, Sędziejowice, Strońsko, Szczerców, Widawa, Wola Wiązowa i Wygiełzów.

Powiat noworadomski

1. Dekanat brzeźnicki obejmował następujące parafie – Borowno, Brzeźnica, Dworzowice, Jedlno, Krępa, Kruszyna, Lgota, Makowiska, Pajęczno, Rzaśnia, Sulmierzyce i Wiewiec.
2. Dekanat gidelski obejmował następujące parafie – Borzykowa, Cielętniki, Dąbrowa, Garnek, Gidle, Kłomnice, Koniecpol, Maluszyn, Pławno, Soborzyce i Żytno.
3. Dekanat noworadomski obejmował następujące parafie – Bąkowa Góra, Chełmo, Dmenin, Dobryszce, Kobiełe, Kodrąb, Niedośpielin, Noworadomsk, Rzejowice i Wielgomłyny.

Powiat piotrkowski

1. Dekanat bełchatowski obejmował następujące parafie – Bełchatów, Chabelice, Drużbice, Grocholice, Grzymalina Wola, Kaszewice, Kociszew, Łobudzuice, Parzno i Suchcice.
2. Dekanat gorzkowicki obejmował następujące parafie – Bęczkowice, Bogdanów,

62 W 1911 r. biskup Augustyn Łosiński utworzył na terenie diecezji kieleckiej obok 8 dekanatów powiatowych 17 nowych wicedekanatów i mianował dla nich wicedziekanów, których wyposażył w takie same uprawnienia jakie posiadali dziekani w dawnych powiatach. Tych rozwiązań nie przyjęły do wiadomości władze carskie i w dalszym ciągu uznawały jedynie dekanaty i dziekanów powiatowych, – B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, s. 225-226.

63 *Nowy podział dekanatów*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 11 (1917), s. 4-5.

Gomunice, Gorzkowice, Kamieńsk, Mierzyn, Ręczno i Rozprza.

3. Dekanat piotrkowski obejmował następujące parafie – Gomolin, Milejów, Moszczenica, Piotrków, Sulejów, Witów i Wolbórz.
4. Dekanat tuszyński obejmował następujące parafie – Krzepczów, Srocko (w powiecie łódzkim) Czarnocin, Kurowice, Rzgów i Tuszyn.

Ten stan sieci parafialnej w dekanatach po reformie biskupa Zdzitowieckiego utrzymał się do końca istnienia oficjalu piotrkowskiego. Na terytorium 13 dekanatów było 117 parafii, w których mieszkało 525 458 wiernych⁶⁴. Należy nadmienić, iż liczba wiernych na terenie oficjalu przed reorganizacją była większa i wynosiła 611 908 wiernych. W porównaniu ze zmianami administracyjnymi z 1868 r., kiedy ustalono obecne terytorium oficjalu wystąpił dwukrotny przyrost liczby mieszkańców. Obszar oficjalu piotrkowskiego w 1869 r. zamieszkiwało 273 193 wiernych⁶⁵. Kilka lat wcześniej przed reorganizacją oficjalat składał się z siedmiu dekanatów, a jego obszar był prawie taki sam jak obecny, jednak nieco w innym kształcie i zamieszkiwało go 245 549 wiernych⁶⁶. Pierwsze informacje na temat liczby wiernych w oficjalu piotrkowskim pochodzą z 1829 r. Wtedy w skład oficjalu wchodziło siedem dekanatów, które zamieszkiwało 204 620 wiernych⁶⁷. Od momentu ustanowienia oficjalu foralnego piotrkowskiego, aż do momentu jego zlikwidowania liczba wiernych na jego terytorium wzrosła dwukrotnie.

Istotną cechą znamionującą działalność administracyjno-terytorialną na terenie oficjalu piotrkowskiego oprócz reorganizacji sieci dekanalnej, była obsada personalna urzędów dziekańskich. Na życie religijne wiernych miały wpływ zapewne dobre rozwiązania w zakresie administracji terytorialnej. Jednak cele jakie sobie ona stawiała mogły być zrealizowane, dzięki dobrze dobranym ludziom, którzy zajmowali odpowiedzialne stanowiska w jej administracji. Terytorium oficjalu piotrkowskiego było podzielone na dekanaty, na czele których biskup ustanawiał dziekanów. Spełniali oni ważne zadania w koordynowaniu pracy duszpasterskiej na terenie dekanatu. Wypełniali także inne funkcje. Przekazywali m.in. zarządzenia władz państwowych podległemu sobie duchowieństwu. Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego z 13 VI 1825 r., który łączył akta stanu cywilnego z metrykami kościelnymi, nałożył na dziekanów obowiązek kontroli tych ksiąg. Z kolei dekret Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 11 III 1863 r. polecał dziekanom specjalną troskę o zabudowania kościelne oraz ich reparację⁶⁸. Dziekani spełniali również ważne funkcje w działalności oficjalu. Na ich ręce przysyłał wszelkie zarządzenia konsystorza, aby mogli je przekazać podległemu sobie duchowieństwu. Często byli też urzędnikami konsystorza. Wielu z nich zajmowało w nim stanowiska surogatów lub asesorów. Ustanowienie dziekanów podlegało jurysdykcji biskupa ordynariusza w okresie

64 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislavensis seu calissiensis pro anno Domini 1918, Vladislaviae 1917, s. 98-134, 148.*

65 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno 1869, Varsoviae 1868, s. 41.*

66 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno Domini 1863, Varsoviae 1862, s. 29-41, 45.*

67 *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis anno Domini 1829, Varsoviae 1828, s. 133.*

68 B. Kumor, *Ustrój i organizacja*, s. 559.

Królestwa Polskiego, jednak władze państwowe nostryfikowały każdą decyzję w tej sprawie. Bardzo niekorzystnym okazało się zarządzenie generał-gubernatora Berga z 30 VI – 12 VII 1866 r. „O porządku, jakim mianowani być mają duchowni wyznania rzymsko-katolickiego na urzędy duchowne”⁶⁹. Właściwie oddawało ono całkowicie nominacje dziekańskie w gestie władz świeckich.

Od samego początku istnienia oficjalatu foralnego piotrkowskiego pracami jego kierował ks. Mikołaj Lefranc, dziekan brzeźnicki. Na jego ręce biskup Andrzej Wołłowicz przesłał nominację dziekanów w zreorganizowanych dekanatach. Brak w tym piśmie dekanatu tuszyńskiego. Zapewne w podobnych okolicznościach otrzymali nominacje dziekani dekanatu krzepickiego i wieluńskiego, którzy w 1823 r. wraz z podległym duchowieństwem zostali włączeni do oficjalatu piotrkowskiego. Poniżej zostanie podany wykaz dziekanów w oficjalacie foralnym piotrkowskim od momentu ustanowienia, aż do chwili reorganizacji dekanalnej w 1868 r.⁷⁰

Dekanat brzeźnicki

1. Lefranc Mikołaj – (dziekan w l. 1819-1825), prob. par. Kamieńsk, od 1823 r. adm. par. Dobryszce, kan. hon. kat. płockiej, od 1826 r. kan. hon. kat. wrocławskiej, od 1838 r. scholastyk, a od 1846 r. archidiacon kat. wrocławskiej, w l. 1819-1847 oficjal Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
2. Zagalski Michał – (dziekan w l. 1826-1832), prob. par. Pajęczno, kan. hon. kol. Wszystkich Świętych w Krakowie, kan. hon. kaliski, w l. 1829-1832 asesor Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego⁷¹.
3. Mulzow Andrzej – dr teologii i obojga praw, (dziekan w l. 1833-1847), prob. par. Brzeźnica od 1840 r. adm. tejże par., kan. hon. kaliski, od 1840 r. prepozyt i infułat kol. łaskiej, protonotariusz apostolski, od 1846 r. scholastyk a od 1849 r. archidiacon kat. wrocławskiej, w l. 1827-1847 surogat a w l. 1847-1855 oficjal Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
4. Lewandowicz Szymon – (dziekan w l. 1848-1853), prob. par. Wiewiec, od 1851 r. kan. hon. kaliski.
5. Kamiński Józef – kandydat teologii, (dziekan w l. 1854-1857), prob. par. Brzeźnica.
6. Nowakowski Michał – (dziekan w l. 1858-1865), prob. par. Dobryszce, kan. hon. kaliski.
7. Piotrowski Józef – (pełnił obowiązki dziekana w l. 1866-1867), prob. par. Brzeźnica.

Dekanat częstochowski

1. Zagalski Michał – (dziekan w l. 1819-1825), prob. par. Biała – dalej patrz dziekan brzeźnicki poz. nr 2

69 W. Chościak-Popiel, *Pamiętniki arcybiskupa warszawskiego*, wyd. J. Urban, Kraków 1915, t. 1, s. 296.

70 Wykaz został sporządzony na podstawie schematyzmów diecezji kujawsko-kaliskiej oraz sprawozdań dziekańskich przechowywanych w AACz.

71 Ks. Michał Zagalski urodził się 27 IX 1773 r. w Kochłowicach w dystrykcie bytomskim na Śląsku. Świecenia kapłańskie przyjął w 1796 r. z rąk biskupa uranopolińskiego Józefa Olechowskiego, sufragana krakowskiego. Był proboszczem parafii Biała oraz dziekanem częstochowskim w latach 1801-1825 r. Był organizatorem szkolnictwa elementarnego w dekanacie częstochowskim, a następnie w okręgu pajęczańskim. Zmarł 9 XII 1832 r. – W. Wlazlak, *Szkoły elementarne w okręgu pajęczańskim (1825-1832)*, Częstochowa 1991, s. 57-113 (mps u Autora).

2. Sadowski Adam – (dziekan w l. 1826-1837), prob. par. Kłobuck.
3. Wysocki Mateusz – (dziekan w l. 1838-1841), prob. par. Truskolasy.
4. Brzeziński Józef – (dziekan w l. 1842-1848), prob. par. Kłomnice, kan. hon. kaliski.
5. Lisiecki Józef – mgr teologii, (dziekan w l. 1849-1854), prob. par. Borowno, kan. hon. kaliski.
6. Bramański Wincenty – (dziekan w l. 1855-1866), prob. par. Kruszyna, kan. hon. kaliski.
7. Kleszczowski Piotr – (dziekan w l. 1866-1867), prob. par. Biała.

Dekanat piotrkowski

1. Zader Franciszek – (dziekan w l. 1819-1830), prob. par. Mierzyn, kan. hon. kruszewicki, od 1827 r. kan. hon. kaliski.
2. Banaszkiwicz Joachim – (dziekan w l. 1831-1834), prob. par. Piotrków, kan. hon. kaliski.
3. Zdyrkiewicz Piotr – (dziekan w l. 1835-1844), prob. par. Rozprza.
4. Stawiarski January – (dziekan w l. 1844-1852), prob. par. Milejów, kan. hon. kaliski.
5. Kupczyński Andrzej – (dziekan w l. 1853-1860), prob. par. Grocholice, od 1860 r. kan. hon. kaliski.
6. Cent Wawrzyniec – (dziekan w l. 1860-1863, dalej brak danych), prob. par. Bogdanów, od 1862 r. prob. par. Sulejów, kan. kat. podlaskiej.

Dekanat radomszczański

1. Jankowski Franciszek – (dziekan w l. 1819-1821), prob. par. Kobbiele, kan. hon. łowicki.
2. Łukasiewicz Józef – (dziekan w l. 1822-1825), prob. par. Borowno w 1832 zrezygnował, w l. 1824-1827 adm. par. Gidle, w l. 1833-1836 prob. par. Pajęczno, kan. hon. kaliski, od 1826 r. archidiakon kol. kaliskiej, w l. 1819-1825 surogat Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego, od 1826 r. surogat Konsystorza Generalnego Kaliskiego.
3. Dąbrowski Baltazar – (dziekan w l. 1826-1845), prob. par. Radomsko, kan. hon. warszawski, w l. 1843-1845 asesor Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
4. Cerchalski Hipolit – (dziekan w l. 1846-1847), prob. par. Niedospielin, kan. hon. kaliski.
5. Lipiński Gaspar – (dziekan w l. 1848-1859), prob. par. Chełmo, kan. hon. kaliski.
6. Nowicki Wincenty – (dziekan w l. 1860-1867), prob. par. Gidle, kan. hon. kaliski.

Dekanat tuszyński

1. Tomaszewski Walenty – (dziekan w l. 1819-1826), prob. par. Rzgów, od 1822 r. kan. hon. warszawski i łowicki, w 1826 r. zrezygnował z parafii, został kan. kat. wrocławskiej i prepozytem w Wolborzu, a także auditor curiae episcopalis, w l. 1832-1836 wikariusz kapitulny diecezji kujawsko-kaliskiej, od 21 XI 1836 r. do 18 I 1850 r. biskup kujawsko-kaliski.
2. Karpiński Jan – (dziekan w l. 1826-1830), prob. par. Czarnocin, kan. hon. kaliski.
3. Borzęcki Ignacy – (dziekan w l. 1831-1837), prob. par. Tuszyn, kan. hon. kaliski.
4. Tański Stanisław Kostka – (dziekan w l. 1838-1867), prob. par. Dłutów, od 1841 r. kan. hon. kaliski, w l. 1853-1859 asesor, w l. 1860-1868 surogat Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.

Dekanat krzepicki (od 1823 r.)

1. Stawicki Albin – (dziekan w l. 1823-1828), prob. par. Praszka a od 1826 r. adm.

teżże par., adm. par. Komorniki, od 1826 r. prob. par. Krzepice, od 1826 r. kan. hon. kruszewicki.

2. Broniszewski Andrzej – (dziekan w l. 1829-1830), prob. par. Wąsosz.
3. Szymański Wojciech – (dziekan w l. 1831-1852), prob. par. Działoszyn, kan. hon. płocki, w l. 1843-1847 asesor, w l. 1848-1852 surogat Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
4. Brzeziński Wawrzyniec – (dziekan w l. 1853-1863), prob. par. Wąsosz do 1861 r., w 1860 r. adm. par. Krzepice oraz od 1862 prob. teżże par., od 1858 r. kan. hon. kaliski, w l. 1860-1863 asesor Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
5. Burchaciński Feliks – (dziekan w l. 1863-1865), prob. par. Przystajń, kan. hon. kaliski.
6. Bujakowski Antoni – (dziekan w l. 1866-1867), prob. par. Wąsosz.

Dekanat wieluński (od 1823 r.)

1. Bieniecki Ignacy – (dziekan w l. 1823-1837), prob. par. Ożarów, od 1831 r. adm. par. Komorniki i prob. par. Krzepice.
2. Dulnicki Szymon – (dziekan w l. 1838-1839), prob. par. Wieluń, kan. hon. kaliski.
3. Kaczorkiewicz Piotr – (dziekan w l. 1840-1856), prob. par. Czarnożyły, kan. hon. kaliski.
4. Niski Stefan – (dziekan w l. 1857-1863 dalej brak danych), prob. par. Ruda, kan. hon. kaliski.

Organizacja dekanalna oficjalatu piotrkowskiego została zmieniona w 1868 r. w wyniku represji popowstaniowych. Powstały wtedy duże dekanaty tzw. powiatowe, zaś dziekan z woli władz od tego czasu miał rezydować w stolicy powiatu. Władze carskie motywowały to zarządzenie, iż pragną, aby władza cywilna i kościelna znajdowała się w tej samej miejscowości. Miało to ułatwić administrowanie na szczeblu lokalnym. Od tego momentu dziekan pobierał pensję z kasy rządowej. Kandydatów na dziekanów przedstawiała strona kościelna, ale zatwierdzała ich na urządzie Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych⁷². Po zniesieniu tej komisji w 1871 r., zatwierdzanie dziekanów weszło w zakres kompetencji Głównego Namiestnika Kraju z zastrzeżeniem, iż kandydat na dziekana wcześniej był opiniowany przez gubernatora⁷³. Równocześnie zniesiono urząd wicedziekana. Ustanowienie dekanatów powiatowych miało jednak jeden cel, to znaczy inwigilacji duchowieństwa. Władze wprowadziły obowiązek uzyskania paszportu na wyjazd do innego powiatu, co znacznie utrudniło kontakty między duchownymi. Ten nowy podział dekanalny miał wejść w życie z dniem 1 I 1868 r. Pod presją władz carskich w diecezji kujawsko-kaliskiej doszło do poważnej redukcji dekanatów. W 1867 r. występują ostatnie dokumenty podpisywane przez dziekanów przed reorganizacją. Od następnego roku wszystkie pisma mają urzędowy nadruk nowych dekanatów powiatowych, a dziekani przeważnie rezydowali w mieście powiatowym. Stanowiska dziekańskie

72 Ukaz o urządzeniu duchowieństwa świeckiego rzymsko-katolickiego w Królestwie Polskim – 14/26 XII 1865 r. – *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, Warszawa 1865, t. 63 s. 369-389.

73 Postanowienia i rozporządzenia w guberniach Królestwa Polskiego – *Dziennik Praw Królestwa Polskiego zniesionego w 1871 r.*, zebrał i przełożył W. Wyziański, Warszawa 1875 t. 1 s. 253-257.

mieli utracić ci duchowni, którzy sprawowali te urzędy, jako proboszczowie wiejskich parafii⁷⁴. Poniżej zostanie podany wykaz dziekanów tzw. powiatowych w latach 1868-1916 na terytorium oficjalatu foralnego piotrkowskiego⁷⁵.

Dekanat częstochowski

1. Rzewuski Józef – (dziekan w l. 1868-1878), prob. par. św. Zygmunta w Częstochowie, wizytator religii, w l. 1858-1859 asesor Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
2. Nowakowski Michał – kandydat teologii, (dziekan w l. 1879-1901), prob. par. św. Zygmunta w Częstochowie.
3. Waberski Konstanty – mgr teologii, (dziekan w l. 1902-1907), prob. par. św. Zygmunta w Częstochowie, scholastyk kat. wrocławskiej, w l. 1884-1885, w l. 1885-1887 surogat Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
4. Puacz Kazimierz – (dziekan w l. 1907-1916), prep. par. Kłobuck, kan. kat. wrocławskiej.

Dekanat łaski

1. Kołdowski Józef – (dziekan w l. 1868-1871), prep. par. Łask, infułat.
2. Ochendalski Mateusz – (dziekan w l. 1872-1873), adm. par. Łask.
3. Kobusiewicz Andrzej – (dziekan w l. 1874-1876), adm. par. Łask.
4. Jabłkowski Zygmunt – (dziekan w l. 1877-1885), adm. par. Łask.
5. Michalski Leon – (dziekan w l. 1886-1887), adm. par. Łask.
6. Kozłowski Antoni – (dziekan w roku 1888), adm. par. Łask.
7. Płoszaj Ignacy – (dziekan w l. 1889-1906), adm. par. Łask, kan. kol. kaliskiej.
8. Wiśniewski Roman – (dziekan w l. 1906-1907), adm. par. Łask.
9. Jędrzychowski Aleksander – (dziekan w l. 1908-1911), adm. par. Łask.
10. Brylik Julian – dr filozofii, (dziekan w l. 1911-1914), adm. par. Łask.
11. Świnarski Tomasz – (dziekan w l. 1915-1916), prob. par. św. Wawrzyńca i Mateusza w Pabianicach.

Dekanat noworadomski

1. Gajewski Wincenty – (dziekan w l. 1868-1896), prob. par. Radomsko, od 1886 r. kan. hon. kat. wrocławskiej a od 1888 r. kan. tejże kat.
2. Korycki Karol – (dziekan w l. 1896-1910), prob. par Radomsko, kan. kat. wrocławskiej.
3. Mirecki Franciszek – mgr teologii, (dziekan w l. 1911-1916), prob. par. Radomsko, kan. kol. kaliskiej.

Dekanat piotrkowski

1. Jakubowski Jan – (dziekan w l. 1868-1884 r.), prob. par. Milejów, w l. 1871-1884 asesor Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.
2. Jankowski Ignacy – (dziekan w l. 1885-1913), adm. par. Kamieńsk, w l. 1889-1900 asesor Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego.

74 Raporty dziekanów brzeźnickiego, częstochowskiego, krzepickiego i radomszczańskie do Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego o duchowieństwie, kościołach, kongregacjach dekanalnych, szkołach i metrykach – AACz sygn. II 72.

75 Wykaz został sporządzony na podstawie schematyzmów z lat 1869-1916 oraz ksiąg konsystorskich piotrkowskich AACz. W latach 1864-1867 brak spisu duchowieństwa, gdyż nie ukazywał się katalog. Władze pozwoliły jedynie na publikację rubryceli, czyli kalendarza liturgicznego.

3. Zagrzejewski Antoni – (dziekan w l. 1914- 1916), prep. par. Piotrków, w l. 1890-1897 obrońca węzła małżeńskiego.

Po prawie pięćdziesięciu latach funkcjonowania dużych dekanatów powiatowych w diecezji kujawsko-kaliskiej nastąpiła reorganizacja sieci dekanalnej. Jednak już kilka lat wcześniej doszło do liberalizacji stosunków prawnych na płaszczyźnie państwo-Kościół. W 1906 r. wyszła ustawa o wyznaniach obcych, która przywracała biskupom władzę mianowania dziekanów z obowiązkiem notyfikacji władzom cywilnym o poszczególnych nominacjach⁷⁶. W tych warunkach doszło do odnowienia kongregacji dekanalnych. W 1907 r. dziekan piotrkowski ks. Ignacy Jankowski zwołał zebranie dekanalne, w którym wzięło udział 23 księży. Przedyskutowano również na nim bieżące sprawy duszpasterskie. Ks. mgr Marian Leon Fulman przedstawił projekt pomocy materialnej na rzecz kapłanów niezdolnych do pracy. Omówiono też sprawę Polskiej Macierzy Szkolnej⁷⁷. W następnym roku wyszło zarządzenie władzy diecezjalnej w sprawie odbywania dwa razy do roku spotkań duchowieństwa w każdym dekanacie. Kongregacjom dekanalnym przewodził dziekan, a w razie jego nieobecności wicedziekan⁷⁸.

Innym przejawem ożywienia życia religijnego na terenie Królestwa Polskiego, było ustanowienie wicedekanatów i mianowanie wicedziekanów w kilku diecezjach. W ten sposób biskupi pragnęli doprowadzić do lepszej organizacji życia duszpasterskiego w zbyt dużych dekanatach. Również biskup Zdzitowiecki wyznaczył dziekanom do pomocy wicedziekanów. Na terenie oficjalu piotrkowskiego w rozległym dekanacie noworadomskim, który liczył 30 parafii, mianował dwóch wicedziekanów. W latach 1904-1906 urząd ten spełniali ks. Tomasz Siwczyński administrator parafii Sulmierzyce i ks. Klemens Smoczyński administrator parafii Chelmo⁷⁹. Od 1908 r. wicedziekanami w dekanacie radomszczańskim byli – dalej ks. Smoczyński, ale już jako administrator parafii Sulmierzyce i ks. Aleksander Jędrychowski administrator parafii Gidle⁸⁰. Te nominacje wicedziekańskie jednak nie rozwiązywały wszystkich problemów właściwej organizacji pracy duszpasterskiej w dekanatach. Dopiero od 1 I 1917 r. na terenie diecezji rozpoczęły działalność nowe, mniejsze dekanaty. Na obszarze oficjalu piotrkowskiego powstało kilka nowych dekanatów. W związku z tym biskup Zdzitowiecki dokonał nominacji dziekańskich. Poniżej zostanie podany wykaz dziekanów w oficjalu piotrkowskim w latach 1917-1918⁸¹.

76 W. Płoskiewicz, *Władza biskupów rzymsko-katolickich w świetle prawodawstwa b. Imperium Rosyjskiego*, w: *Kościół w Rosji*, Warszawa 1932, s. 77.

77 *Konferencja dekanalna w Piotrkowie*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej, 1 (1907), s. 260-261.

78 *Rozporządzenia diecezjalne – Kongregacje dekanalne*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej, 2 (1908), s. 84-86.

79 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislavensis seu calissiensis pro anno Domini 1904*, Vladislaviae 1903, s. 15 n.

80 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislavensis seu calissiensis pro anno Domini 1908*, Vladislaviae 1907, s. 16 n.

81 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislavensis seu calissiensis pro anno Domini 1918*, Vladislaviae 1917, s. 19, 98-134.

Powiat częstochowski

1. Dekanat częstochowski – Wróblewski Bolesław, adm. par. św. Rodziny w Częstochowie, kan. hon. kaliski.
2. Dekanat kłobucki – Zawadzki Zygmunt, adm. par. Zajączki.
3. Dekanat mstowski – Stawowski Tadeusz, prob. par. Mstów, kan. hon. kaliski.

Powiat łaski

1. Dekanat łaski – Augustynik Grzegorz, adm. par. Łask, kan. hon. kaliski.
2. Dekanat pabianicki – Świnarski Tomasz, prob. par. św. Wawrzyńca i Mateusza w Pabianicach, kan. hon. kaliski.
3. Dekanat widawski – Żeromski Stanisław, adm. par. Widawa.

Powiat noworadomski

1. Dekanat brzeźnicki – Pogorzelski Walery, adm. par. Pajęczno.
2. Dekanat gidelski – Lubowidzki Mikołaj, adm. par. Koniecpol.
3. Dekanat noworadomski – Mirecki Franciszek, mgr teologii, prob. par. Radomsko, kan. kol. kaliskiej

Powiat piotrkowski

1. Dekanat bełchatowski – Zaremba Leon, adm. par. Bełchatów.
2. Dekanat gorzkowicki – Szabelski Stanisław, adm. par. Rozprza.
3. Dekanat tuszyński – Kokowski Wacław, adm. par. Srocko, kan. hon. kaliski.

4. Skład osobowy konsystorza

Po rozbiorach Polski pozostawiono w gestii konsystorza tylko sprawy małżeńskie i dyscyplinarne względem kleru. Do 1807 r. sądy kościelne kierowały się prawem polskim, zaś w okresie późniejszym do 1815 r. według Kodeksu Napoleona. W dobie Królestwa Polskiego obowiązywał również tenże kodeks, jednak wprowadzono do niego pewne zmiany w 1820 r. i w 1836 r. Działalność konsystorza w zreorganizowanych diecezjach Królestwa Polskiego została uzależniona od władz państwowych. Powodem było ich uposażenie, którego obowiązek przeszedł na rząd. O fundusze na utrzymanie konsystorza w diecezji kujawsko-kaliskiej starał się już jako administrator, a później jako biskup Andrzej Wołłowicz. Były to działania mało skuteczne, gdyż podobne petycje wnosił jego następca biskup Józef Szczepan Koźmian. Fundusze na utrzymanie konsystorza piotrkowskiego okazały się jednak nie wystarczające, gdyż pokrywały tylko potrzeby kancelaryjne. Dodatkowe dochody konsystorz czerpał za załatwione sprawy urzędowe. Jednak namiestnik Królestwa Polskiego generał Józef Zajączek w dniu 19 XII 1820 r. na wniosek Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego *zniósł wszelkie opłaty konsystorskie za dyspensy, aprobaty, tak zwane urzędowe instrumenty*⁸². To zarządzenie nie weszło w życie, gdyż fundusze przeznaczone na ten cel były niewystarczające. W tym celu biskup Walenty Tomaszewski ustanowił w 1838 r. „takse opłat” za przeprowadzone sprawy sądowe, zalecając przy tym by ubogim sprawy załatwiać bezpłatnie.

Pomimo wielu trudności związanych z uposażeniem konsystorza piotrkowskiego, funkcjonował on zapewne już od pierwszych miesięcy 1819 r. Wskazują na to pisma urzędowe wytworzone przez jego kancelarię. Początkowo jednak skład per-

82 S. Chodyński, *Konsystorze*, s. 34-35, 37, 42

sonalny konsystorza piotrkowskiego był skromny. Od samego początku pracowali w nim ks. Mikołaj Lefranc, jako oficjał i ks. Józef Łukasiewicz – surogat, który był równocześnie zastępcą oficjała⁸³. Zapewne problemy finansowe spowodowały, iż przez wiele następnych lat w konsystorzu nie było pełnej obsady personalnej. Pierwszy asesor pojawił się dopiero w 1829 r., którym został ks. Michał Zagalski proboszcz parafii Pajęczno⁸⁴. Dopiero w 1843 r. pracę w konsystorzu podjęło dwóch asesorów, byli nimi – ks. Wojciech Szymański i ks. Baltazar Dąbrowski⁸⁵. Pierwszy notariusz w konsystorzu został mianowany w 1856 r. i był nim ks. Antoni Michalski wikariusz piotrkowski⁸⁶. Od tego czasu przyjęto zasadę, iż notariuszami w konsystorzu byli wikariusze parafii w Piotrkowie lub rektorzy kościołów zakonnych w tym mieście. Istotną funkcję w konsystorzu w sprawach małżeńskich spełniał *defensor causarum matrimonium*. Pierwszym na tym urzędzie w konsystorzu piotrkowskim był ks. Hipolit Piekarcz mianowany na to stanowisko w 1885 r.⁸⁷ Wszyscy, którzy w konsystorzu pracowali jako obrońcy węzła małżeńskiego, byli równocześnie wikariuszami parafii lub rektorami kościołów piotrkowskich. Nominacje notariuszy oraz obrońców węzła małżeńskiego spośród duchowieństwa piotrkowskiego były zrozumiałe, gdyż tu właśnie był zlokalizowany konsystorz. Poniżej zostanie podany skład osobowy Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego w latach 1819-1918:⁸⁸

Oficjałowie w latach 1819-1876

1. Lefranc Mikołaj – ur. 3 XI 1765 r., wyświęcony na kapłana (dalej św.) 1790 r., zm. 27 VIII 1847 r., oficjał w l. 1819-1847
2. Mulzow Andrzej – dr teologii i obojga praw, ur. 30 XI 1777 r., św. 18 I 1801 r., zm. 1 V 1855 r., oficjał w l. 1847-1855
3. Świątkowski Paweł – mgr teologii, ur. 15 I 1795 r., św. 1818 r., zm. 26 V 1861 r., oficjał w l. 1857-1861
4. Skupieński Klemens – ur. 13 XI 1813 r., św. 1835 r., zm. 3 V 1873 r., oficjał w l. 1861-1867

Przewodniczący w latach 1877-1918

1. Lewicki Stanisław – ur. 30 X 1814 r., św. 1837 r., zm. 3 IX 1882 r., przewodniczący w l. 1876-1882
2. Sałaciński Aleksander – kandydat teologii, ur. 1 IV 1840 r., św. 1869 r., zm. 4 IV 1910 r., przewodniczący w l. 1895-1910
3. Jackowski Stanisław – mgr teologii, ur. 8 V 1848 r., św. 1871 r., zm. 12 VI 1927 r., przewodniczący w l. 1911-1918

83 *Elenchus universi cleri dioecesis vladislaviensis seu calissiensis (1821)*, s. 17-18.

84 *Catalogus cleri saeculari ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis anno Domini 1829, Varsoviae 1828*, s. 75.

85 *Elenchus cleri saeculari ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis anno 1843, Varsoviae 1842*, s. 4.

86 *Elenchus cleri saeculari ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno 1860, Varsoviae 1859*, s. 4.

87 *Catalogus ecclesiarum et utriusque tam saeculari quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1886, Varsoviae 1885*, s. 11.

88 Wykaz został sporządzony na podstawie schematyzmów diecezji wrocławskiej czyli kaliskiej z lat 1821-1918.

Surogaci w latach 1819-1918

1. Łukasiewicz Józef – ur. 1803 r., św. 1828 r., zm. 24 XII 1836 r., surogat w l. 1819-1825
2. Mulzow Andrzej – dr teologii i obojga praw, surogat w l. 1826-1847, inne dane przy oficjalach, poz. nr 2
3. Szymański Wojciech – ur. 12 IV 1783 r., św. 1806 r., zm. 24 VIII 1852 r., surogat w l. 1848-1852
4. Świątkowski Paweł – mgr teologii, surogat w l. 1848-1857, inne dane przy oficjalach, poz. nr 3
5. Jarnuszkiewicz Ignacy – ur. 15 VII 1810 r., św. 1833 r., zm. 20 IV 1885 r., surogat w l. 1853-1863, dalej brak danych
6. Tański Stanisław Kostka – ur. 10 XI 1789 r., św. 1813 r., zm. 13 II 1868 r., surogat w l. 1860-1868
7. Lewicki Stanisław – surogat w l. 1871-1882, inne dane przy przewodniczących, poz. nr 1
8. Waberski Konstanty – mgr teologii, ur. 29 III 1845 r., św. 1868 r., zm. 8 V 1907 r., surogat w l. 1885-1887
9. Gerlach Alojzy – ur. 21 VI 1829 r., św. 1852 r., zm. 14 X 1893 r., surogat w l. 1887-1893
10. Sałaciński Aleksander – kandydat teologii, surogat w 1895 r., inne dane przy przewodniczących, poz. nr 2
11. Bukowski Tomasz Stefan – ur. 12 XII 1839 r., św. 1862 r., zm. 10 IX 1911 r., surogat w l. 1896-1899
12. Jankowski Ignacy – ur. 26 VII 1842 r., św. 1865 r., zm. 17 IX 1919 r., surogat w l. 1901-1918

Asesorzy w latach 1829-1918

1. Zagalski Michał – ur. 27 IX 1773 r., św. 17 XII 1796 r., zm. 9 XII 1832 r., asesor w l. 1829-1832
2. Lechert Michał – ur. 7 VII 1788 r., św. 1815 r., zm. 17 VIII 1876 r., asesor w l. 1835-1836
3. Szymański Wojciech – asesor w l. 1843-1847, inne dane przy surogatach, poz. nr 3
4. Dąbrowski Baltazar – ur. 6 I 1774 r., św. 1815 r., zm. 25 XII 1844 r., asesor w l. 1843-1845
5. Jarnuszkiewicz Ignacy – asesor w l. 1848-1852, inne dane przy surogatach, poz. nr 5
6. Lewandowicz Szymon – ur. 23 X 1788 r., św. 1833 r., zm. 23 VIII 1853 r., asesor w l. 1848-1853
7. Tański Stanisław Kostka – asesor w l. 1853-1859, inne dane przy surogatach, poz. nr 6
8. Rzewuski Józef – ur. 27 II 1811 r., św. 1837 r., zm. 28 I 1878 r., asesor w l. 1858-1859
9. Brzeziński Wawrzyniec – ur. 9 VIII 1813 r., św. 1836 r., zm. 22 IX 1877 r., asesor w l. 1860-1863, dalej brak danych
10. Lewicki Stanisław – asesor w l. 1860-1871, inne dane przy przewodniczących, poz. nr 1

11. Wojciechowski Jan – kandydat teologii, ur. 25 VI 1826 r., św. 1851 r., zm. 16 I 1883 r., asesor w l. 1862-1883
12. Jakubowski Jan – ur. 31 I 1826 r., św. 1840 r., zm. 19 III 1884 r., asesor w l. 1871-1884
13. Gerlach Alojzy – asesor w l. 1885-1888, inne dane przy surogatach, poz. nr 9
14. Waberski Konstanty – mgr teologii, asesor w l. 1884-1885, inne dane przy surogatach, poz. nr 8
15. Sałaciński Aleksander – kandydat teologii, asesor w l. 1888-1894, inne dane przy przewodniczących, poz. nr 2
16. Jankowski Ignacy – asesor w l. 1889-1900, inne dane przy surogatach, poz. nr 12
17. Grochowski Antoni – ur. 3 I 1860 r., św. 1884 r., zm. 7 XII 1937 r., asesor w l. 1895-1916
18. Romanowicz Hieronim – kandydat teologii, ur. 14 V 1831 r., św. 1854 r., zm. 7 IV 1906 r., asesor w l. 1900-1905
19. Kasprzykowski Ignacy – ur. 21 I 1860 r., św. 1883 r., zm. 9 II 1922 r., asesor w l. 1908-1913

Notariusze w l. 1860-1918

1. Gorelski Jan – notariusz w 1819 r.⁸⁹
2. Michalski Antoni – kandydat teologii, ur. 31 V 1828 r., św. 1853 r., zm. 13 XI 1889 r., notariusz w l. 1856-1861
3. Paszkowski Leopold – ur. 13 XI 1835 r., św. 1859 r., zm. 6 VI 1924 r., notariusz w l. 1862-1864
4. Gajewski Józef – ur. 24 II 1840 r., św. 1864 r., zm. – brak danych,⁹⁰ notariusz i sekretarz w l. 1866-1868
5. Kozłowski Józef kandydat teologii – ur. 7 VIII 1842 r., św. 1867 r., zm. 13 II 1890 r., notariusz i sekretarz w l. 1869-1871
6. Narkiewicz Edward – ur. 22 I 1842 r., św. 1868 r., zm. 28 V 1911 r., notariusz i sekretarz w l. 1872-1877
7. Gutman Piotr – ur. 26 VI 1857 r., św. 1880 r., zm. 4 I 1907 r., notariusz w l. 1885-1886
8. Kobyliński Kasper – ur. 3 I 1958 r., św. 1881 r., zm. 11 II 1913 r., notariusz w l. 1887-1888
9. Dmochowski Aleksander – ur. 26 II 1860 r., św. 1886 r., zm.⁹¹ notariusz w l. 1888-1889
10. Cwilong Zenon – mgr teologii, ur. 12 IX 1865 r., św. 1890 r., zm. 18 IX 1849 r., notariusz w l. 1891-1895
11. Niemierowski Wacław – mgr teologii, ur. 11 IX 1868 r., św. 1893 r., zm. 16 VI 1936 r., notariusz w l. 1896-1900

89 W akcie nominacyjnym konsystorza piotrkowskiego widnieje nazwisko notariusza ks. Jana Goralskiego proboszcza parafii Lgota. W katalogu diecezjalnym z 1821 r. występuje on jako kanonik hon. kielecki, brak natomiast przynależności do konsystorza, również w aktach konsystorza nie ma potwierdzenia, iż piastował nadal to stanowisko.

90 W 1889 r., w katalogu występuje jako proboszcz parafii Iwanowice w dekanacie kaliskim. W następnych latach nie ma go w spisie duchowieństwa tejże diecezji, jak również nie ma go w spisie zmarłych.

91 Proboszcz parafii Bełdrzychów, od 1925 r. w diecezji łódzkiej.

12. Bromski Józef – dr teologii, ur. 1 III 1872 r., św. 1895 r., zm. 1 II 1937 r., notariusz w l. 1901-1907
13. Lipiński Eugeniusz – ur. 10 III 1882 r., św. 1904 r., zm. 26 XI 1925 r., notariusz w l. 1907-1911
14. Krajewski Adam – ur. 17 XII 1881 r., św. 1908 r., zm. 24 XII 1964 r., notariusz w l. 1912-1917

Obrońcy węzła małżeńskiego 1885-1918

1. Piekarz Hipolit – ur. 11 XI 1841 r., św. 1869 r., zm. 21 I 1926 r., obrońca węzła mał. w l. 1885-1888
2. Smoczyński Klemens – ur. 14 XI 1847 r., św. 1884 r., zm. 14 VII 1818 r., obrońca węzła mał. w 1889 r.
3. Zagrzejewski Antoni – ur. 13 XII 1859 r., św. 1883 r., zm. 7 VIII 1930 r., obrońca węzła mał. w l. 1890-1897
4. Fulman Marian Leon – mgr teologii, ur. 27 III 1886 r., św. 1889 r., zm. 18 XII 1945 r., obrońca węzła mał. 1897-1899
5. Cwilong Zenon – mgr teologii, obrońca węzła mał. w l. 1899-1918, inne dane przy notariuszach, poz. nr 10

Obsada personalna konsystorza piotrkowskiego na przestrzeni prawie stu lat jego działalności wymagała nieustannej troski ze strony władzy diecezjalnej, by zapewnić tej części diecezji kujawsko-kaliskiej należną opiekę administracyjno-sądowniczą. Pomimo wielu trudności materialnych istniejących w tamtym okresie udało się utrzymać podstawowe funkcje konsystorza, który z czasem zwiększył liczbę pracowników zdolnych podjąć kolejne zadania. Pierwsze lata istnienia oficjalu to nader skromne nominacje dla jego pracowników. W piśmie administratora diecezji ks. Andrzeja Wołowicza z dnia 10 II 1819 r. ustanawiającym oficjalat piotrkowski znajduje się opis jego terytorium, jak również *innotescentiales instalacji władzy konsystorza*⁹². W jego skład wchodził: oficjał – ks. Mikołaj Lefranc dziekan brzeźnicki i proboszcz parafii Kamieński, surogat – ks. Józef Łukasiewicz proboszcz parafii Borowno oraz notariusz – ks. Jan Gorelski proboszcz parafii Lgota. Oprócz nominacji w konsystorzu, dokument administratora diecezji zawierał również zakres jego kompetencji. Podlegały mu dyscyplina kleru, beneficja, sprawy małżeńskie z zastrzeżeniem, iż część spraw zarezerwował dla siebie Konsystorz Generalny Kaliski. Pierwsze dokumenty wytworzone przez konsystorz piotrkowski były podpisywane przez oficjała i surogata, brak było natomiast na nich podpisu notariusza, jak miało to miejsce w innych konsystorzach. Nie wymieniano też ks. Gorelskiego, jako notariusza w schematyzmach diecezji kujawsko-kaliskiej. Brak nominacji w następnych latach dla notariusza w konsystorzu piotrkowskim każe przypuszczać, iż do 1856 r. funkcja ta była nieobsadzona.

Przez prawie 20 lat oficjałem piotrkowskim był ks. Lefranc. Po jego śmierci w 1847 r. nominację na to stanowisko otrzymał ks. dr Andrzej Mulzow dziekan brzeźnicki, który wcześniej przez 20 lat był surogatem konsystorza piotrkowskiego.

92 Pismo ks. Mikołaja Lefrancia z 26 III 1819 r. wystosowane do duchowieństwa dekanatu brzeźnickiego, w którym podaje treść nominacji dla konsystorza wystawionej przez ks. Andrzeja Wołowicza administratora diecezji. Takie same dokumenty otrzymali dziekani dekanatów wchodzących w skład oficjalu piotrkowskiego.

Doświadczenie jakie nabył na tym stanowisku, pełniąc je przez wiele lat zapewne zdecydowało, iż niebawem został mianowany oficjałem. Wcześniej jednak, jako surogat powiadomił podległe duchowieństwo w oficjalacie o śmierci ks. Lefranca, zalecając równocześnie modły w jego intencji⁹³. Urząd oficjała piotrkowskiego objął już w grudniu 1847 r., gdyż z tego okresu datowane są pisma podpisane przez niego pełniąc już powyższe stanowisko. W dniu 24 V 1848 r. przesłał do każdego z dziekanów na terenie oficjalu *innotescentiales zawierające w sobie obranie nowych członków konsystorza piotrkowskiego*⁹⁴. Ks. Andrzej Mulzow ukończył Gimnazjum Chojnickie. Przez jeden rok studiował filozofię i teologię w Akademii Gdańskiej. Następnie studiował we Wrocławiu i Halli, gdzie uzyskał tytuł doktora teologii oraz obojga praw. Po przyjęciu święceń kapłańskich pracował w duszpasterstwie oraz był regensem kancelarii arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego. W 1809 r. został proboszczem parafii Brzeźnica, gdzie wyróżnił się na stanowisku organizatora szkół elementarnych. W 1839 r. został prepozytem w Łasku, z czym związana była godność infułata. Był także scholastykiem, a następnie archidiaconem katedry wrocławskiej. W uznaniu zasług dla Kościoła, biskup Walenty Tomaszewski wyjednał mu w Stolicy Apostolskiej tytuł protonotariusza apostolskiego⁹⁵. Bezpośrednim współpracownikiem ks. Mulzowa w konsystorzu był surogat, którym został kanonik katedry wrocławskiej ks. Paweł Świątkowski prepozyt piotrkowski. Należy dodać, iż był to drugi etat surogata w konsystorzu, gdyż równocześnie z nominacją oficjalą jeszcze w 1847 r. przyszła nominacja dla dziekana krzepickiego ks. Wojciecha Szymańskiego, kanonika honorowego katedry płockiej na surogata, który dotychczas spełniał obowiązki asesora. Równocześnie powołano dwóch asesorów. Pierwszym był ks. Ignacy Jarnuszkiewicz dziekan kolegiaty kaliskiej i prepozyt kłobucki. Drugim został ks. Szymon Lewandowicz dziekan brzeźnicki i proboszcz parafii Wiewiec⁹⁶. Tak liczna obsada personalna świadczyła o narastających potrzebach w związku z załatwianiem licznych spraw w konsystorzu. W tym okresie tyle samo surogatów i asesorów pracowało w konsystorzu kaliskim, który jako generalny posiadał bardziej rozbudowany niższy aparat urzędniczy, czyli dwóch kancelistów, notariusza, skarbnika oraz dwóch obrońców węzła małżeńskiego⁹⁷.

Po śmierci ks. Andrzeja Mulzowa w 1855 r. w konsystorzu piotrkowskim przez kilkanaście miesięcy pracowało dwóch surogatów i nowo mianowany asesor ks. Sta-

93 Księga kurend dekanatu częstochowskiego 1946-1868, AACz sygn. II 530, s. 20 – Pismo Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego do ks. Brzezińskiego dziekana częstochowskiego z 3 IX 1847 r.

94 Księga kurend dekanatu częstochowskiego 1847-1887, AACz sygn. II 368, s. 20-21 – Pismo dziekana częstochowskiego do swych konfratrów, przesyła poniżej co do słowa odpisane literas innotescentiales zawierające w sobie obranie nowych członków.

95 W dniu 14 XII 1851 r. car Mikołaj I odznaczył go orderem św. Anny II klasy. Zmarł na probostwie w Łasku – *Książd Andrzej Mulzow*, Pamiętnik Religijno-Moralny 39 (1855), s. 42-44.

96 Księga kurend dekanatu częstochowskiego 1847-1887, AACz sygn. II 368 s. 20-21 – Pismo dziekana częstochowskiego do swych konfratrów, przesyła poniżej co do słowa odpisane literas innotescentiales.

97 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis anno 1848, Varsoviae 1847*, s. 2-4.

niśław Kostka Tański. Niebawem doszło do powołania nowych urzędników konsystorskich. W 1857 r. nominację na oficjała otrzymał ks. mgr Paweł Świątkowski. Był on absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego. Przez wiele lat pracował jako asesor konsystorza kaliskiego, zaś w latach 1838-1844 był asesorem duchownym w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. Wraz z nominacją oficjałską został odznaczony godnością prałata scholastyka w katedrze włocławskiej⁹⁸. W okresie jego działalności w konsystorzu piotrkowskim zwiększona została obsada personalna. Tak samo jak za ks. Mulzowa oprócz oficjała, było dwóch surogatów i dwóch asesorów oraz powołany został na notariusza wikariusz piotrkowski ks. Antoni Michalski kandydat teologii i kanonik honorowy kaliski. Nominacja notariusza w konsystorzu piotrkowskim wystawiona była jednak kilka miesięcy wcześniej przed nominacją nowego oficjała, bo już w czerwcu 1856 r., o czym świadczą podpisy pod dokumentami konsystorskimi, kiedy oficjałatem kierował surogat ks. Świątkowski⁹⁹. Zapewne to on wskazał władzy diecezjalnej na notariusza swego wikariusza ks. Michalskiego. Niestety w kilka lat później dniu 26 V 1861 r. zmarł ks. Paweł Świątkowski oficjał piotrkowski¹⁰⁰. Jego działalność w konsystorzu wyznaczyła dla tej instytucji nowy etap nie tylko przez powołanie notariusza, ale i przez to, że od tej chwili oficjałowie rezydowali w Piotrkowie i tam mieli swoją kancelarię. Spośród miejscowego duchowieństwa wybierano skład konsystorza, a z czasem jego rola miała jeszcze bardziej wzrosnąć.

Następcą ks. Świątkowskiego na stanowisku oficjała piotrkowskiego został ks. Klemens Skupieński, który był równocześnie proboszczem parafii Piotrków. Pierwsze dokumenty konsystorskie swoim podpisem sygnował nowy oficjał konsystorza już w czerwcu 1861 r. Do pracy konsystorskiej był doskonale przygotowany. Po święceniach kapłańskich podjął pracę jako sekretarz biskupa Walentego Tomaszewskiego, a następnie był regensem konsystorza kaliskiego. W kolejnych latach pracował na eksponowanych placówkach duszpasterskich w Tuszynie i Wolborzu. W tym czasie został mianowany kanonikiem kaliskim, a następnie otrzymał nominację na kanonika katedry włocławskiej oraz godność protonotariusza apostolskiego. Dwukrotnie był powoływany na asesora duchownego Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. W rok po nominacji na oficjała piotrkowskiego mianowany został archidiaconem katedry włocławskiej¹⁰¹. W czasie jego działalności w konsystorzu piotrkowskim już w pierwszych latach zwiększyła się obsada personalna. Oprócz

98 Ks. Paweł Świątkowski urodził się 15 I 1795 r. w Latowiczu nieopodal Stanisławowa. Uczył się w gimnazjum w Węgrowie i tam też wstąpił do seminarium duchownego. Po święceniach był kapelanem w korpusie kadetów w Kaliszu. Następnie był proboszczem parafii Dobrec i dziekanem dekanatu stawiszyńskiego. Posiadał liczne odznaczenia państwowe – Pamiętnik Religijno-Moralny 8 (1861), s. 218-219.

99 Schematyzmy w ogólnym spisie pracowników konsystorza piotrkowskiego podają nominację ks. Antoniego Michalskiego na notariusza dopiero 1860 r. Przy stanowisku wikariusza piotrkowskiego widnieje takowa adnotacja już w 1857 r.

100 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno Domini 1862*, Varsoviae 1861, s. 44.

101 Posiadał trzy odznaczenia państwowe: order św. Anny II kl., św. Stanisława II kl. i św. Włodzimierza III kl. – *Z diecezji kujawsko-kaliskiej*, Przegląd Katolicki 21 (1873), s. 332-333.

ks. Ignacego Jarnuszkiewicza w konsystorzu pracował drugi surogat ks. Stanisław Kostka Tański¹⁰². Do dwóch urzędujących asesorów, czyli ks. Wawrzyńca Brzezińskiego i ks. Stanisława Lewickiego dołączył jeszcze trzeci asesor, którym został ks. Jan Wojciechowski, nauczyciel religii w gimnazjum piotrkowskim. Zaś nowym notariuszem został ks. Leopold Paszkowski wikariusz parafii Piotrków. W tym okresie skład osobowy konsystorza piotrkowskiego był porównywalny z konsystorzem kaliskim, który jednak jako generalny w swoim gronie posiadał dwóch obrońców wężła małżeńskiego. Nie wiadomo jednak jak długo trwał taki stan personalny w konsystorzu piotrkowskim, gdyż trudno zweryfikować go z następujących powodów. W latach 1864-1868 nie ukazywały się katalogi diecezji kujawsko-kaliskiej, w których podawano obsadę personalną konsystorza. Ponadto dokumenty wytworzone przez kancelarię konsystorza w tym okresie są bardzo nieliczne. Wszystko to wskazuje na pewne trudności jakie występowały w tym czasie w działalności konsystorskiej. Niebawem sytuacja uległa poprawie, kiedy po śmierci biskupa Michała Marszewskiego we wrześniu 1867 r.¹⁰³ wikariuszem kapitulnym diecezji kujawsko-kaliskiej został wybrany oficjał piotrkowski ks. Klemens Skupieński. Uzyskał on zgodę władz carskich na ponowne drukowanie katalogu diecezjalnego, który ukazał się w 1869 r. Według niego w konsystorzu piotrkowskim było tylko dwóch asesorów i notariusz¹⁰⁴. Warto podkreślić, iż administrator diecezji rezydował w Piotrkowie i nie utrzymywał własnej kancelarii, lecz zarządzał diecezją za pomocą miejscowego konsystorza¹⁰⁵.

Po odejściu ks. Skupieńskiego z konsystorza przez kilka lat nie było w nim pełnej obsady personalnej. Dopiero w 1871 r. nominację na surogata otrzymał ks. Stanisław Lewicki proboszcz wolborski. Po ks. Skupieńskim w konsystorzu nie mianowano już żadnego oficjała. Jego funkcję od 1876 r. przejął ks. Lewicki, który był surogatem i równocześnie (*praesidens*) przewodniczącym konsystorza. Podobnie było w konsystorzu kaliskim, jedynie konsystorzem włocławskim kierował oficjał, którym został ks. Florian Kosiński były administrator diecezji kujawsko-kaliskiej¹⁰⁶. Praktykę

102 Pierwotnie był w zakonie Bernardynów po przejściu do duchowieństwa diecezjalnego został proboszczem w Dłutowie. W 1838 r. ułożył dokładny katalog duchownych diecezji kujawsko-kaliskiej, w którym obok nazwiska zanotowano datę urodzenia i święceń kapłańskich – *Z dekanatu sieradzkiego*, Przegląd Katolicki 22 (1869), s. 349-350.

103 Rządy w diecezji zainicjował listem pasterskim. Siedzibę biskupią przeniósł z Kalisza do Włocławka. Podczas działalności biskupiej konsekrował liczne kościoły m.in. w Licheniu, Wąsoszu, a także kościół klasztorny Mariawitek w Częstochowie. W 1862 r. był w Rzymie na kanonizacji męczenników japońskich z XVI w., wówczas to został odznaczony przez Ojca Świętego godnością asystenta tronu papieskiego, zaś senat rzymski nadał mu dyplom patrycjusza rzymskiego i członkostwo honorowe Akademii Quiritum – *Marszewski Michał Jan (1800-1867)*, Polski Słownik Biograficzny 20 (1975), s. 74; *Pamiętnik Religijno-Moralny* 32 (1857), s. 345; *Wspomnienie pośmiertne o śp. biskupie kujawsko-kaliskim Michale Marszewskim*, Przegląd Katolicki 48 (1867), s. 755-764.

104 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno 1869*, Varsoviae 1868, s. 6.

105 S. Librowski, dz. cyt., s. 329.

106 Proboszczem i prepozytem piotrkowskim został w 1873 r. Administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej był od 8 V 1873 do 19 X 1875 r. W kapitule włocławskiej piastował godność prałata-dziekana. Zmarł 3 VII 1894 r. we Włocławku – *Śp. ks. Florian Kosiński*, Przegląd Katolicki 29 (1894), s. 461.

mianowania przewodniczących w konsystorzach kaliskim i piotrkowskim wprowadził biskup Wincenty Teofil Chościak-Popiel, który rządy w diecezji kujawsko-kaliskiej objął 19 X 1875 r.¹⁰⁷ W ostatnich dziesięciu latach jego działalności konsystorz piotrkowski nie miał przewodniczącego. Natomiast po śmierci ks. Lewickiego w 1882 r. następny surogat został mianowany dopiero w trzy lata później, którym został ks. mgr Konstanty Waberski¹⁰⁸. W okresie działalności biskupa Chościak-Popieła w konsystorzu piotrkowskim rozpoczął pracę obrońca węzła małżeńskiego. W latach rządów następnego biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej Aleksandra Kazimierza Beresiewiczza w konsystorzu piotrkowskim mianowano przewodniczącego, którym został ks. Aleksander Sałaciński wcześniej spełniający obowiązki surogata¹⁰⁹. Swe obowiązki konsystorskie spełniał przez 15 lat. Był w tym czasie proboszczem parafii Piotrków¹¹⁰. Ostatnim przewodniczącym konsystorza piotrkowskiego był ks. mgr Stanisław Jackowski proboszcz parafii Sulejów¹¹¹.

* * *

Początki funkcjonowania Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego sięgają ostatnich lat I Rzeczypospolitej. Wydaje się, iż najbardziej prawdopodobna data ustanowienia oficjalatu piotrkowskiego to rok 1764, kiedy przyłączono Wolbórz, w którym znajdowała się siedziba konsystorza do diecezji włocławskiej. Oczywiście stało się, iż Piotrków, który w tym okresie był już dobrze znanym ośrodkiem miejskim w tej części archidiecezji gnieźnieńskiej zajmie miejsce Wolborza. Potwierdzają to nominacje na oficjale piotrkowskiego z końca XVIII w., których dokonał prymas Polski Michał Jerzy Poniatowski. Niebawem doszło do rozbioru Polski, a władze zaborcze nie były zainteresowane istnieniem dawnej organizacji kościelnej na tych ziemiach. Na początku XIX w. doszło na południowo-wschodnich krańcach archidiecezji gnieźnieńskiej do nowego rozgraniczenia między państwami zaborczymi. Pragnęły one

107 Naprzód był biskupem plockim, za obronę praw Kościoła zesłany do Nowogrodu. W latach 1875-1893 był biskupem kujawsko-kaliskim, następnie został przeniesiony na arcybiskupstwo warszawskie, gdzie zainicjował konferencje episkopatu – P. Nitecki, dz. cyt., s. 169.

108 Był absolwentem Akademii Duchownej w Petersburgu, a następnie profesorem seminarium włocławskiego. Kolejno pracował na różnych placówkach duszpasterskich. Od 1901r. proboszcz parafii św. Zygmunta w Częstochowie, rozpoczął też budowę kościoła św. Rodziny na terenie tejże parafii. Był prałatem katedry włocławskiej. Zmarł 8 V 1907 r. W pogrzebie uczestniczyło około 20 000 wiernych oraz 80 kapłanów – *Śp. ks. Konstanty Waberski*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 1 (1907), s. 194-197; *Śp. ks. prałat Konstanty Waberski*, Przegląd Katolicki 21 (1907), s. 332-335.

109 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno Domini 1896*, Varsoviae 1895, s. 11.

110 Absolwent Akademii Duchownej Warszawskiej. Po śmierci ks. Kosińskiego objął parafię piotrkowską. Przyczynił się znacznie do restauracji kościołów piotrkowskich. Sprzeciwił włączeniu budynków pojezuickich do gimnazjum rządowego. Był kanonikiem kaliskim – *Ks. Aleksander Sałaciński*, Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej 4 (1910), s. 125.

111 *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri tam saecularis quam regularis dioecesis vladislaviensis seu calissiensis pro anno Domini 1918*, Varsoviae 1917, s. 14.

równocześnie dopasować granice struktur administracyjno-terytorialnych Kościoła do granic państwowych. W wyniku tych zmian ta część archidiecezji gnieźnieńskiej weszła w skład nowo uformowanej diecezji kujawsko-kaliskiej. W lutym 1819 r. administrator diecezji ks. Andrzej Wołłowicz ustanowił oficjalat okręgowy w Piotrkowie, obok dwóch istniejących już konsystorzów generalnych w Kaliszu i Włocławku.

Terytorium oficjalu piotrkowskiego początkowo obejmowało dawną strukturę dekanalną z czasów archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji krakowskiej. Ten stan nie trwał długo, gdyż już w sierpniu 1819 r. biskup Wołłowicz zreorganizował sieć dekanalną w diecezji. W skład oficjalu piotrkowskiego weszły następujące dekanaty – brzeźnicki, częstochowski, piotrkowski, radomszczański i tuszyński. Pierwszym oficjałem był ks. Mikołaj Lefranc dziekan brzeźnicki i proboszcz parafii Kamieńsk. W konsystorzu pracował także surogat, a w kilka lat później w jego skład wszedł również asesor. Z czasem został rozbudowany aparat urzędniczy, w którym znalazł się obrońca węzła małżeńskiego oraz notariusz. Do zmian w granicach oficjalu doszło w 1868 r., kiedy władze kościelne musiały ustanowić nowe dekanaty o zasięgu powiatowym. Wraz ze zmianami w strukturze administracyjno-terytorialnej oficjalu pojawiły się też pewne ograniczenia w nominacjach składu osobowego konsystorza. W miejsce oficjalu powołano przewodniczącego konsystorza, który w pewnych okresach równocześnie był surogatem. Zmniejszyła się równocześnie liczba surogatów i asesorów z dwóch do jednego. Taka sytuacja miała miejsce na przełomie XIX i XX stulecia.

Ostatnie lata istnienia oficjalu piotrkowskiego nacechowane były zmianami w strukturze administracyjno-terytorialnej, które wynikały z nowych uwarunkowań społeczno-politycznych. Niebawem na mocy nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego doszło do zmian w sądownictwie kościelnym. Podzielono władzę oficjalu generalnego na dwie: wikariusza generalnego i oficjalu. Ten pierwszy był szefem Kurii Biskupiej, która kierowała sprawami administracji diecezjalnej, zaś drugi był zwierzchnikiem Sądu Biskupiego, w gestii którego było sądownictwo kościelne. Równocześnie zlikwidowane zostały oficjaly foralne. Te zmiany w Prawie Kanonicznym spowodowały, iż zreorganizowano strukturę administracyjną sądownictwa kościelnego w diecezji kujawsko-kaliskiej. W 1918 r. biskup Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki powołał Trybunał Pomocniczy w Częstochowie, na czele którego stał wiceoficjał Sądu Biskupiego.